

C

Caddik (*h.*). Szent, igazságos. A chászsideusok között a rabbi, akit a köznép csodatevőnek tart.

Caddikim gemurim (*h.*), tökéletesen jámborok. Ők azok, a Talmud szerint, akik roshasonó napján az élet könyvébe iratnak és a róluk való ítéletet mindjárt meg is pecsételik. Kész és megmásíthatatlan ítéletet kapnak ekkor a leggonoszabbak is (*rěsoim gemurim*). A leggonoszabbak azonnyomban a halál könyvébe iratnak és az ítéletet mindjárt pecsét alá teszik. A közép-szerűek (*bėnoszajim*) sorsa roshasonótól jomkippurig függőben marad (*Ros hasána* 16 b). F. M.

Cádok, főpap Dávid király uralkodása alatt. (*Kron.* I. 24, 3). Később a szaduceusok (l. o.) őreá vezették vissza pártjuk eredetét; ezzel pártjuk szellemét úgy tüntették fel, mintha azt Dávid királytól örökölték volna.

Cajus Gábor*, orvostudor, szül. Kisteleken 1802., megh. 1865. A szegedi kórház orvosa volt. Tanulmányt írt *Das Rochusspital in Szegedin* címen (*Zeitschrift für Natur- und Heilkunde*, 1852).

Cár bal hachájim (*h.*), állatkínzás, átfogóbb értelemben minden élő lény megkínzása.

Cáv, hetiszakasz, mely *Mózes* 3. könyve 6. fejezetének elejétől a fejezet végéig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Égő- és örömaldozat, Áron és fiainak felavatása. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Jeremiás könyve* 7. fejezetének 21. versétől a 8. fejezet 3. verséig terjed. A tórai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy a prófétánál is az aldozatok erkölcsi tartalmáról van szó.

F. D.

Cavóó (*h.*, korrump. *cvóe*). *Végrendelet*. Nagy ethikai értéke van a héber irodalomban az úgynevezett végrendelet-irodalomnak. Zsidó tudósok már a középkorban kultiválták. A végrendelet rendszerint a családnak szólt, de magas erkölcsi tartalmával olykor az egész korszakra hatott. A magyarországi rabbik C.-i között legnevezetesebb a Chaszam Szófer (l. o.) és a Semen Rokéach (l. o.) végrendelete.

F. M.

Cédókó (*cedáká, h.*), *Jótekonyság*. A bibliai héberségben igazságot jelent, csak az új héberségben nyerte mai — jótekonyság — jelentését. C.-t «adni» annyit jelent, mint kegyes cselekedetet gyakorolni a vallás alapján, amely jótekonyságra kötelez. Ugyanezzel a szóval jelölik azokat a templomi adományokat is, melyekkel a hitközség szabadon rendelkezik. Az adományozás rendszerint a C. számára felajánlott tétellel kezdődik. Minden zsidó testület és minden zsidó kötelessége, hogy jótekonyságot gyakoroljon. A Biblia korában tizedet adtak a kohanitáknak (l. o.) a zsidó állam összeomlása után megszűnt a papoknak szánt szolgáltatás és helyébe a szociális értelemben vett jótekonyság lépett. Szigorúan vallásos zsidók az ősforma iránt való tiszteletüket azzal fejezik ki, hogy a jótekonyságot még ma is tized alakjában gyakorolják és keresetük tizedrészét elosztják (l. *Jótekonyság*).

Cédókó tacil mimovesz (*h.*). *A jótekonyság megment a haláltól*. Salamon Példabeszédeiből való mondás, melyet főképp temetéseknel és a hazkóró (l. o.) utáni napokon a perselygyűjtés alkalmával mondanak.

Céenó urenó (magyarul: jójjetek és lássátok), vulgo: *Cenerene* a neve annak a német zsargónban írott könyvnek, mely főleg Mózes öt könyvének fordítását és a hozzá fűződő lengendás magyarázatokat tartalmazza. Úgy is nevezik, hogy *teits chimis* = német Pentateuchus. Tartalmazza továbbá a prófétai leckékre vonatkozó legendákat is, valamint az öt Megillához fűződő hagyományos magyarázatokat, főleg Jeruzsálem elpusztulásának legendás történetét. A könyv leginkább asszonyok számára készült, kik azt régen nagy szorgalommal forgatták, különösen szombat délutánokon. A könyv a XVII. sz. első feléből való. Magyarra Büchler Zsigmond, albirtirai rabbi fordította. F. D.

Cefanja *Próféta*. Könyve a tizenkét kisebb próféta sorozatába tartozik és abban a korban keletkezett, mikor Judeában az assyr politika nyomása és kultúrájának hatása már érezhetővé vált, de a Jósia király alatt erőre kapott reakció még nem mutatkozott. A próféta az Istenítélet eljövételét látja és így jövendöl: «Közeledik az Urnak nagy napja, közel vagyon már és nagyon siet. Nagyon keserves az Isten napjának kiáltása, kesereg a hős is akkor. Haragnak napja az a nap, szorongatásnak és nyomorúságnak napja, háborúságnak és pusztulásnak napja, sötétségnek és homályosságnak napja, ködnek és felhőnek napja. Kürtök és riadások napja az erős várak és a magas tornyok ellen.» (*Cefanja*, 1. 14—16.) A katolikus liturgia is átvette a megfélemlítő jövendölést. (*Dies irae, dies illa.*) F. M.

Cegléd, rtv. Pest vm.-ben, 36,929 lak. A (kongresszusi) hitközség 1850 körül alakult. Ezen időpont előtt milyen volt a zsidó élet C.-en, arra vonatkozólag nincsenek feljegyzések, Tény az, hogy az első zsidó családok — Oberländer Mór, Schilleger Márton, Berger N., Beck Dávid és Taffer Izsák — Albirtiráról származtak és az 50-es évek elején telepedtek le C.-en. Letelepedésük után a környékről beköltözöttekkel meggyarapodva alakították meg a hitközséget a helytartótanács engedélyével. 1855-ben Chevra Kadisát létesítettek, a következő évben kibéreltek templom céljaira egy magánházat, de pár év múlva már építettett a hitközség egy kis zsinagógát. 1864-ben került tető alá a két tanerős népiskola. Pár évtized múltán a hitközség gyors fejlődése következtében szűknek bizonyult a kis templom, úgy hogy 1905. a hívek saját erejükből új, díszes imaházat emeltek. Egymásután létesültek a hitközség keretében a különböző intézmények és egyesületek. A Chevra Kadisát 1855. létesítették; későbbi fejlődését főleg két volt elnökének Váradai Dávidnak és fiának Váradai Sámuelnek köszönheti. A szegény gyermekek felruházását célzó Malbis Arumim 1864., a nőegylet 1872., a Bikur Cholim 1886. és a leányegylet 1908. létesült. A hitközségnek magasabb közhivatalú betöltő tagja Halász László dr. közjegyző volt, akit 1920. nyugdíjaztak. Két olyan szülötte is van a hitközségnek, aki hírnevre tett szert: Nádaï Pál (l. o.) író és esztétikus és Fenyves Gábor (l. o.) zongoraművész. A hitközség lélekszáma 1100, 302 családban, a tagok közt 284 fizet adót. 6 gazdálkodó, 4 tanító, 10 kereskedő, 12 ügyvéd, 7 köztisztviselő, 6 or-

vos, 15 magántisztviselő, 12 iparos, 1 mérnök 30 magánzó és 4 munkás van a hitközség tagjai között. A hitközség költségvetése 25,640 pengőre rúg, mely összegből 1450 pengőt fordítanak filantropikus és szociális célokra. A hitközség hadbavonult tagjai sorából 13-an estek el. A hitközség mai vezetősége: Feldmann József főrabbi, Halász Márton dr. ügyvéd elnök, Almási Sándor dr. ügyvéd alelnök, Hirsch Lajos pénztárnok, Fischer Menyhért ellenőr, Hirsch Gyula és Róna Artur gondnokok, Knöpfler Béla igazgatótanító jegyző és Bischitz Dávid iskolaszéki elnök. A Chevra Kadisa elnöke Fischer Ede, a nőegylet elnöknője Wahl Ignácné, a Malbis Arumim vezetője Bischitz Dávid, a Bikur Cholimé Feldmann József dr., a leányegyleté Szenes Erzsébet.

Celem (*h.*), *faragvány*. A közhasználatban: kereszt. Így Sopronkeresztur héber neve: C.

Cenzura. A héber iratok és könyvek C.-ját a római kath. egyház zsinati határozatainak alapján intézményesítették abból a célból, hogy felülvizsgálhassák, vajjon a zsidó iratok nem tartalmaznak-e eretnekséget. Ettől a szemponttól függött valamely héber könyv vagy kézirat terjesztésének lehetősége. Ha az iratot veszélyesnek tartották egyházi szempontból, akkor nem csupán azt kobozták el, hanem valamennyi másolatát is elégették. Számos esetben a szöveg revíziójára is vezetett a C. s innen van a régi talmudkéziratok némely eltérése. Főképen Itáliában volt ez szokásos, miután az inkvizíció itt néha tudósokat (részben ker. teológusokat, részben kikeresztelkedett zsidókat) vett igénybe a felülvizsgálásnál. A C. szó a XII. sz. közepén merül fel; censor volt a címe annak, akit a római kath. egyház kinevezett abból a célból, hogy megállapítsa, hogy mennyiben szorulnak a kéziratok revízióra s hogy annak megtörténte után átadhatók-e a forgalomnak. Állami cenzorok ezzel szemben csupán a XVIII. sz. közepétől fogva voltak és pedig Ausztriában, majd Oroszországban, míg Itáliában egyházi cenzor volt, akinek engedélyezését az olaszországi héber könyveken a XVI. sz. óta olvasni lehet. Ezek *reveditor*-nak, *rive-ditore*-nak, *revisore*-nak, esetleg *expurgator*-nak nevezték magukat. Itt tehát inkább csak revizorról van szó, mint cenzorról. A cenzor szó egy 1595. Mantovában megjelent héber könyvön fordul elő, de később a többi kifejezést használták, mert a héber könyvet, mint a zsidó vallás termékét a kath. egyház már előre tévedéseket tartalmazónak minősítette, nem vette azonban annyira gondjaiba, mint az egyházi írók egyházi termékeit, amelyekre a tulajdonképeni cenzort kirendelte. Külön az egyház általános intézkedéseitől még az inkvizíció is beleavatkozott már az igen korai időkben a héber iratok C.-jába. Ehhez képest számos könyvelkobzásról, kézirat- és könyv-auto de fé-ről tudunk, főképen Francia- és Spanyolországban (l. erre vonatkozólag *Kereszténység és zsidóság viszonya* címszót), de német területen is. A cenzor eljárása a következő volt: a héber iratokat és könyveket beszéd- és tulajdonosaiktól az inkvizíció nevében és intézkedésére és beszállították őket a városi hatóságokhoz. Elrejtést nem csupán kontiskáció-

val és pénzbírsággal, hanem bebörtönzéssel és vagyonelkobzással is büntettek. Az összeszedett könyveket a revizor átvizsgálta s a neki nem tetszőt elkobozta, tulajdonosát pedig megbüntette. A kijavított könyvet v. kéziratot a tulajdonos visszakapta s mellé engedélyt, hogy olvashatja. Minthogy az inkvizíciónak ez a hivatalos tevékenysége az alkalmazott fizetésével járt, ennél fogva természetesen ezt is a zsidóknak kellett fizetniök. A kijavított kéziratot v. könyvet szigorú büntetés mellett nem volt szabad visszajavítani. Minden olyan kitétel, amely akármire is vonatkozott, de nem felelt meg a kath. egyház felfogásának, elítéltetett; ilyenek voltak p. o. az idolatriára, a kitételekre stb.-re vonatkozó kitételek a Talmudban és a későbbi iratokban. De a zsidóságot közletről érintő kiválasztottság, az eljövendő Messiásban való hit és más hasonló dolgok szintén töröltettek, sőt annyira mentek az egyházi cenzorok, hogy a *kódós* és *cadik* (szent és jámbor) kifejezéseket is törölték, miután az nem keresztényekre vonatkozott, hanem csupán zsidó mártírookra. A törlés tintával törént és teljesen olvashatatlaná és rekonstruálhatatlanná tette a szöveget. Sok helyt a cenzor nem vett annyi fáradságot, hogy az inkriminált mondatot vagy szavakat áthúzta volna, hanem ehelyett egy egész lapot kitépett, vagy leöntött. A korigálendő vagy kihúzandó kitételek jegyzékét a mintául szolgáló *Index Expurgatorius* tartalmazta. Ha a C.-művelet megtörtént, akkor igazolványt állított ki a cenzor latin, olasz vagy héber nyelven s azt a könyv címlapjára ragasztotta. Ugyanegy könyvet ugyanaz a hatóság, tehát többnyire maga az inkvizíció, többször is bevonhatott és felülvizsgálhatott. Némelyik könyv félszázad alatt öt C.-án-ment át s valamennyi különböző hibákat fedezett fel benne. A XVIII. sz. közepétől kezdve a tartalmi részt már kevésbé szigorúan ítéltek meg s az egész inkább formáság volt és illetéktelen beavatkozás. Az egyes cenzorok enyhesége jó- vagy rosszakarata, esetleg megvesztegetése vagy csalárd-sága is szerepet játszott a C. ban. Számos hely tanuskodik az egyházi cenzorok hajmeresztő tudatlanságáról. Az állami C. első esete 1263-ból való, amikor Jakab aragoniai király ezt elrendelte. A C. a teljes Talmudkiadások elégettetésével hatott legnagyobb mértékben a zsidóságra. Ezek közt leghíresebb volt az 1551-i római. Igen érdekes az 1578—81-i bási Talmud-kiadás, mely XIII. Gergely pápa külön engedélyével durván megcsontkítva került ki a nyomdából, a legszörnyesebb kihagyásokkal. 1592-ben az inkvizíció hivatalosan kijelentette, hogy a zsidóknak «nincs joguk a Biblián és héber grammatikákon kívül más könyveket tartani». Azonban ez nem volt keresztülvihető. Általában véve Spanyolország és Portugália kivételével, ahol a zsidókat máglyával kiirtották, a többi államokban az inkvizíció nem bírt a zsidókkal, akárhogy is gyakorolta a C.-t s akárminő rendszabályokat is foganatosított. Épen Itália, a C.-nak évszázadokon át főhelye, volt a legszebben kiállított héber tudományos művek születési helye s a XVI.—XVIII. sz.-ban Velence, Livorno, Mantova és Cremona héber edíciói a

leghíresebbek közé tartoznak máig is. A XIX. sz.-ban a C. főhelye Oroszország volt, ahol a legtöbb héber könyvet nyomták az egész világon. Itt a század eleje óta államilag kinevezett cenzorok működtek s ezek maguk többnyire zsidó tudósok, néha a legelső kategóriából való nagy tudósok, minden esetben pedig kitűnő hebraisták voltak. Szerepük itt kizárólag az volt, hogy a politikai megnyilatkozásoktól távoldartsák a nagyszámú hébernyelvű, de világi tartalmú könyvet, folyóiratot stb.-t, míg a teológiai részbe egyáltalában nem kívánt az állam beavatkozni. A fontos az volt, hogy a cárért való ima bent legyen az imakönyvben, hogy a folyóiratok társadalom-politikai dolgokról ne írjanak; így p. o. egy cári rendelet 1891-ből a C.-nak megparancsolta, hogy a hébernyelvű folyóiratok azon híreit ellenőrizze, amelyek hitelt adnak «annak az új és széles körökben elterjedt híresztelésnek, hogy némely egyének esztelenül és szemtelenül szándékában áll protestálni a zsidók úgynevezett elnyomása miatt». Az orosz C. zsidó része kiterjedt a külföldről bejövő sajtótermékekre is és p. o. a kivándorlók segélyezésére való felhívást is betiltotta. A Habsburg-korona országában is így Magyarországon is volt héber könyvek C.-ja. Ez az állami C. rendkívül tisztességesen és jóakarattal működött s nem hasonlítható az inkvizíció esztelen betűöléséhez, mely német-osztrák területen is évszázadokon át éreztette hatását. A Habsburgok állami C.-ja valószínűleg a forradalmi idők hatása alatt keletkezett s az első állami cenzor a nagyműveltségű és tudású K. Fischer volt Prágában 1791—1831-ig. Alatta a legszebb s máig keresett és használt héber tudományos művek, többnyire folio alakúak, láttak napvilágot. Ugy ő, mint utódai, kettőt kivéve, keresztények voltak. A két zsidóvallású cenzor Herzfeld Löb bécsi és Kohlman J. C. (1837) pesti cenzor voltak.

S. R.

Irodalom. W. Popper, *Censorship of Hebrew books* (1899 New-York); Porges, *Censorship* (1904. Jew. Encycl.); Reusch, *Der Index der verbotener Bücher* (2. k. 1883—85); u. a. *Judices Librorum Prohibitorum* (1886); A. Berliner, *Censur und Confiscation* (Frankfurt a/M. 1891); M. Stern, *Urkundliche Beiträge* (Kiel 1893); *Sacerdote*, *Revue des Etudes Juives* XXX k.-ben.

Cére, a a héber magánhangzó-rendszerben az *é* neve. Lengyelországban, a Keleten és Észak-németországban sokan aj-nak ejtik.

Cevi, 1., *Arje*, máramarosszigeti dajan. Nagy-hírű kabbalista volt. *Imré Bino* cím alatt kommentárt írt az Énekek Énekéhez. Megh. 1861.

2. **C. Hirsch**, rabbi. Kb. 1799—1809-ig működött Hegyaljában. A rabbinikus irodalomban *Erec Cevi* c. könyvével szerepel.

Chabad. A chasszidizmusnak Sneur Salman által alapított elméleti és vallástörvényi rendszere, amely Litvániában meglehetősen el van terjedve. A C. név a *chochma* (bölcesség), *binó* (értelem) és *dáasz* (felismerés) szavak kezdőbetűinek összevonásából alakult, ami eléggé dokumentálja azt, hogy e rendszerben túlsúlyban van az értelmi elem. Talán éppen ez az oka, hogy a chabadizmus szembehelyezkedik a cadik-imádat-tal és általában a chasszidista mozgalom esodás és extatikus elemeivel.

F. M.

Chabakuk próféta. Könyve a «tizenkét kisebb próféta» gyűjteményének egyike. Ellenséges előtörés riasztja prófétalelkét. Bizonyára a szkíta-járás, mely Jeremiás idejében, a babiloni nagyhatalom felülkerekedését megelőző években, fenyegette Juda birodalmát is. Isten igazságosságára apellál: «Te tisztaszemű, ki nem nézheted a rosszat és nem bírod a jogtalanságot elviselni, mért nézed tétlenül az árulókat és hallgatsz, mikor a gonosz elnyeli a igazlelkűt?» De bár a maga korában nem reméli a megszabadulást, a jövő számára jegyzi fel: «Jóni fog, jónie kell, elmaradhatatlanul az ítéletnek. A felfuvalkodott nem bírja lélekzettel, de a derék hitében él». F. M.

Chacham Cevi, l. *Askenázy Cevi*, budai rabbi.

Chad gadjó (h.), egy gödölye, a peszachi haggada (l. o.) utolsó dalának refrainje s egyszerűsmind a dalnak közkeletű neve. Népies formájú költemény arról, hogy Isten hatalma és igazsága mindenek fölött áll. Arameus nyelven van írva. A C. kifejezést a zsargon nyelvhasználat «vegyes társaság» értelmében is használja. F. D.

Chaggáj próféta könyve a «tizenkét kisebb próféta» gyűjteményében kapott helyet és a második Templom felépítése utáni időben keletkezett. Zerubábel és Jósua főpap idejében a Templom építése körül hanyatlott a buzgalom és a próféta lelket akart önteni a népbe, hogy már évtizedes mulasztását behozza: «Számotokra eljött már annak az ideje, hogy pallózott házakban lakjatok, mikor a Templom még romokban hever?» A szózatnak meg is volt a kellő hatása, a próféta számadása szerint. Egy másik beszédben a régi Templomhoz viszonyítja az újnak szerény külsejét: «Ki az köztetek, aki fennmaradt azok közül, kik látták a Templomot régi pompájában? Nemde olyan ez, mint a semmi?... De Enyém az ezüst, Enyém az arany, szól az Isten, és nagyobb lesz majd ennek a Templomnak dicsősége, mint az előbbié. Megrendítem az eget és a földet, szól az Isten, felforgatom a királyi trónokat és megsemmisítem a nemzeti királyságok hatalmát. Feldöntöm a hadiszekereket a rajtállókkal együtt s ledőlnek a lovak a lovasokkal és egyik a másik kardja által pusztul el. Azon időben veszlek téged Zerubábel és teszlek pecsétgyűrűmmé, mert téged kedveltelek meg.» F. M.

Chaim Méir Zeév ha-Kohén, előbb turlai, később újfehértói és végül szőlősi rabbi. Szerzője a *Saaré Chaim* c. műnek. Meghalt Máramaroszigeten 1832.

Chájé-Szóró, (*Szaráh*) hetiszakasz; *Mózes* 1. könyve 23. fejezetének elejétől a 25. fejezet 18. verséig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Ábrahám eltemeti Sárát Machpéla barlangjába; Ábrahám szolgájának küldetése; Rebekka; Ábrahám halála. A hetiszakaszhoz tartozó prófetai rész a *Királyok 1. könyve* 1. fejezetének elejétől ugyanezen fejezet 31. verséig terjed. A tórai és prófetai szakasz között az az összefüggés, hogy mindkettő két «caggyastyán»-nak (Ábrahám, Dávid) halálát írja meg. F. D.

Chájesz Gerson, nagymartoni főrabbi, szül. Nikolsburgban, megh. u. o., mint országos fő-

rabbi 1789. Nagyatyja, Askenázy Gerson, szintén nikolsburgi országos főrabbi volt. C. előbb Hotzenplotzban volt rabbi s mint ilyen, Eybenschütz Jonathán altonai főrabbi híres (Sabbatai Cevi ál-messiással összefüggő) pörében, emellé állott. Csak rövid ideig töltötte be a nagymartoni rabbiszéket, mert Nikolsburgba hívták meg, ahol kilenc év múlva meghalt.

Chalef (h.) Sakterkés, szarvasjóság, vagy baromfi rituális levágására. Használatba vételének legfőbb feltétele a legtökéletesebb élesség, mert ilyen kés kevesebb fájdalmat okoz az állatnak. A Talmud és a Sulchan Áruch nagy részletességgel szabályozzák a kés élességének megvizsgálását, úgyszintén a kezelését is. Az illetékes rabbi jogkörébe tartozik a C. felülvizsgálása és ezt e célra a metszőtől bármikor elkerhetik. A C. beszolgáltatását *C-stellen*-nek mondják. A hivatalos fölülvizsgálat joga csak a helybeli rabbi illeli meg, de tisztességadásképpen felkínálhatják a vendégrabbinak is, akiről fel kell tételnie, hogy szigorúan megtartja az étkezési törvényeket és a húsételtől idegen helyen mindaddig tartózkodik, amíg meg nem győződik arról, hogy a sechita (vágatás) megbízhatóan rituális.

Chalicó (h.) Sarulevetés. Szertartás, melyet a tórai törvény értelmében (*Mózes V. 25. 5*) a fiú-gyermekek nélkül özvegyen maradt nő végez elhunyt férje fivérével, aki őt nőül venni nem akarja. A sarulevetés ebben a szertartásban a megvetés kifejezése. A sógorházasságot a Tóra ugyanis kötelezővé teszi az elhunyt férj fivérére, hogy utódot hozzon a világra, aki az elhunyt nevét viseli, de már maga a Tóra is, úgylátszik elavultnak találja e kötelezettséget, mert házassági rendszabályai egyébként tiltják is az ily sógorházasságot és így már csakis a C. helyettesítő szertartásnak van helye. Szertartását a Sulchan Áruch (*Even Haezer* 169 §.) szabályozza. Felmerült már több ízben az a nézet, hogy a C.-t el kell törölni, mivel gyakorta visszaél vele a sógor, aki anyagi haszonhoz köti a C. kiállításáról szóló bizonyítvány kiadását, mely nélkül a sógorasszony nem mehet máshoz feleségül. De tekintve a mellőzés kihatását a születtendő gyermekek törvényességére, a legszélőbb reformzsidóság sem oldotta még meg teljes megnyugtatóra a kérdést. F. M.

Chaliziók. Dunamelléki bolgárok voltak, akik II. Gejza alatt 1152. a magyarokkal szövetségre léptek. Vallásuk Mózes törvényein alapult és ha nem is egészen tisztán, de vallási szokásaikat ily módon sokáig meg is őrizték. A C. a zsidó hitet kozár szomszédjaik révén ismerkedtek meg, mert ezek nagy buzgalommal terjesztették a zsidó vallást. Az egykorú följegyzés, amely a C.-ra utal, hangsúlyozza, hogy a C. Mózes törvényét nem egészen tisztán követték, aminek az lehetett az oka, hogy a bolgárok között különféle vallásos szokások terjedtek el és főleg kiütköztek ezekből a mohamedán elemek. U. L.

Challó (tészta) héber szóval jelezzük azt a tesztadarabot, melyet a zsidó háziasszony nyers tesztájából levesz és azt elégeti. E cselekedet a Biblia következő törvényére megy vissza: (*Mózes 4. 15. 20*) «Tesztátok zsengéjéből adjatok

az Örökkévaló tiszteletére ajándékot nemzedékről nemzedékre». A Szentély fennállása idején a kóhén-é (l. o.) volt ez, ma tűzre vetik áldásmondás kíséretében. Csak $43\frac{1}{5}$ tojás nagyságú tesztamennyiségből kell C.-t adni. Sok helyütt értékét szentföldi perselyekben gyűjtik össze és azt az ott élő nyomorgók segélyezésére fordítják.

Chaluka. A világ zsidósága évszázados szokás alapján pénzküldeményekkel támogatja a Palesztinában megtelepedett hitsorsosokat. Régebben nem a munkaképes zsidók vándoroltak ki Palesztinába, hanem azok, akik eleget akartak tenni az erre vonatkozó vallásos előírásnak és akik ott akarták befejezni a zsidó tudományoknak szentelt életüket. Ezek nyomorának enyhítésére rendszeresítették a C.-át, ami magyarul szétesztást jelent. Magyar pénz is gyarapítja a C.-t. Ez a pénz részben a Tóra előtt felajánlott adományokból, részben a templomokban elhelyezett perselyekből kerül ki. A magyar zsidóság haladottabb és elfogulatlanabb része legújabb időben inkább a «Pro Palesztina» akciót támogatja, amely az újjáépítés céljait szolgálja. A C. ósrégi intézmény és a diaszporának abból a törekvéséből fejlődött ki, amely sok évszázaddal ezelőtt a pumpaditai rabbinikus Akadémia fentartására buzdította a zsidóságot. Ezekben az évszázadokban csak azok részesültek a diaszpora támogatásában, akik talmudikus tudományokkal foglalkoztak. Az Akadémia Európába küldött követekkel (*soliach*) gyűjtötte össze az adományokat. Később már a Szentföld többi szegényét, tehát magát a zsidó kolóniát (*jisuv*) is támogatták. A XV. sz.-ban a jisuv, amely addig egységes volt, bomladozni kezdett, a szefárd és askenáz zsidók úgy érezték, hogy öröklött életformáik a szoros együttélésben elmerülhetnek és addig feszegették az ellentéteket, amíg különváltak. Az askenázok külön községbe tömörültek és a C. számára is külön intézményt létesítettek. Az 1492 óta bevándorló szefárdok a levanteiakhoz, észak-afrikaiakhoz és görögül beszélő zsidókhoz, az ú. n. romaniótákhoz csatlakoztak és ezekkel együtt alkották meg az egyházközségüket, a *Kolel*-t is. Az idők során a szefárdok túlsúlyra vergődtek és az askenáz C. mindjobban elszegényedett. A Palesztinában nyomorgó askenázok fölsegítésére időről-időre akciókat indítottak Európa nagyobb hitközségei, olykor állami támogatással és adók módjára vetették ki és szedték be a jeruzsálemi pénzeket. Ezek az akciók azonban ritkán jártak jelentékenyebb eredménnyel, úgy hogy a Palesztinában élő askenázok az egységes C. rendszeréről az országonkint megszervezett C.-ra tértek át, mert így kiadósabb támogatást reméltek volt honfitársaiktól. 1858-ban megszervezték a magyar kolel-t, de külön kolelokba tömörült Erdély, Máramaros, sőt Munkács zsidósága is. A külön-külön kiépített organizációk nem ártottak, inkább még használtak a C.-nak és olyan helyzetbe juttatták a magyar kolel-okat, hogy kényelmes és szép alapítványi házakat létesíthettek. Az újjáépítés óta azonban a C. jelentősége szemlátomást lesorvadt, de a magyar kolel, amely az amerikai magyar zsidók támo-

gatásában részestül, még most is fejthet ki áldásos működést, ámbár gazdasági tényezőnek ez sem számít már.

U. P.

Chamiso ószor bisvát. Sevát hónap tizenötödik napja, a fák újéve. A palesztinai klimatikus viszonyokat tekintetbe véve, kb. sevát hó közepére (február—március) tehető a gyümölcsöző természet megújulása. Ezért tették meg ünneppé sevát hónap 15. napját. Szokás ekkor többféle gyümölcsöt fogyasztani, közöttük olyat, melyet még abban az évben nem élveztek. Némely vidéken tizenötféle gyümölcsöt fogyasztanak a napi számnak megfelelően. Liturgiai változás csak abban mutatkozik, hogy a tachanur (l. o.) ima elmarad.

F. D.

Chamisi, ötödik, a Tórához hívottak sorrendjében.

Chamor (*Chamer, h.*) Szamar, tökfűlkő.

Chanuka (*avató*), zsidó félünnep, kiszlív hó 25-től tévészó 2. napjáig tart. A C. a makkabeusi győzelmek emlékének van szentelve. 165 (ante)ben Juda Makkabi és serege a szírek által megszentelt Szentélyt ismét felavatják, a talált egy napi olaj csodamódra nyolc napig volt elégséges, ezért rendszerítették a C-t kötelező mécsgyújtással. Liturgiai sajátosságai; kiszlív 24. este meggyújtják a C.-gyertyát a zsinagógában maariv (l. o.) után. A gyertyatartó, mint a Szentélyben, a déli oldalon áll, keletről nyugat felé fordítva. Három áldást mondanak a gyújtásnál, a gyertyára, a csodára és sehehejónut (l. o.), ez az utolsó a többi napon elmarad, Otthon is gyujtanak C.-gyertyát az ajtóhoz közel, a bejárattól balra, hogy a mezusa (l. o.) és a gyertyák szemben legyenek; az áldások az előírt módon történnek. A gyertyák ne égjenek egy félóránál kisebb ideig s fényét ne használják más célra. Péntek délután minchó (l. o.) után gyujtják a gyertyákat, a szombati gyertyák meggyújtása előtt, de szombat este először van a C.-gyertyák gyújtása és azután csak havdoló (l. o.), odahaza azonban megfordított sorrendben, C. nyolc napján nem mondunk sem tachanunt (l. o.), sem El erech apajimot (l. o.), sem jéhi rócónt (l. o.) a tóraolvasás után, sem a 20. Zsoltárt. A téfillóba (l. o.) beékelik az al-haniszim (l. o.) kezdetű szakaszt, hasonlóképen az étkezés után mondott imába. Mind a nyolc napon egész hallált (l. o.) mondanak, a hallél után fél kadist, (l. o.), miután nincsen muszaf (l. o.) ima. A Tóraolvasás anyaga a következő: I. nap: M. IV. 7. 1—17.; II. nap: M. IV. 7., 12—23.; III. nap: M. IV. 7., 18—29.; IV. nap: M. IV. 7., 24—35.; V. nap: M. IV. 7., 30—41.; VI. nap: M. IV. 7., 36—47.; VII. nap: M. IV. 7., 42—53.; VIII. nap: M. IV. 7., 54—88. 44., mindig 3—3 férfi részére. C. szombatján két Tórából olvasnak fel. Az elsőből a hetiszakaszt, majd fél kadist mindkét Tóra fölött, a másodikból a vonatkozó napiszakaszt. (Az olvasott bibliai részben az oltár felavatásáról és a fejedelmek ajándékairól van szó.) A próféta szakasz: *Zecharja* 2. 14—4., 7., a prófétai látomásban menóráról (l. o.) van szó. A napi zsoltár után az ünnep minden napján a 30. Zsoltárt is mondják, minthogy az felavatási alkalomra íródott.

F. D.

Chanukas habájisz (h.). Házavatás, melyet ünnepies lakoma szokott kísérni. A hagyományos irodalom nem állapítja meg a szertartásait.

Chárif, arameus szó, amely a héber nyelvhasználatban is meggyökeresedett és éleselméjűséget jelent. Ebből származott a talmudi előadás kifejezésére a *charifusz* szó, ellentétben az exegesissel, amelyet *magidusz*-nak (megidesz) neveznek. Címnek is használatos és rendszerint szellemességükről híres talmudtudósokat tüntetnek ki vele. Több híres magyar rabbi C. néven él a talmudikus irodalomban. (L. *Altenkunstadt Jakob*; *Heller Cevi Hirs*.)

Chárif 1. Hersele, óbudai főrabbi, 1. *Heller Cevi Hirs*.

2. *C. Koppl*, 1. *Altenkunstadt Jakob*.

3. *C. Móse*, rabbi, 1. *Lewuw Móse*.

Charpe und buse (j.). Szégyen és gyalázat.

Chacham Cevi, 1. *Askenázi Cevi*.

Chaszam Szófer, 1. *Schreiber Mózes*.

Chásszid (h.) Jámbor, kegyes. Főképp a Zsoltárokkban találkozzunk ezzel a megjelöléssel. A Biblia egyéb helyein gyakran emlegetett cadikkal (igazságos) szemben dícséretes felsőbbbséget jelöl meg a C. szó és ügylátszik valamilyen pietista-kör közelebbi megjelölésére szolgált. Bizonyos, hogy a makkabeusi üldözések korában, amikor egyes Zsoltárok keletkezése tehető, a C. szó már a vértanuságra kész vallási hősök elnevezéseként szerepel és általában az igazság, illetve a kötelesség szoros határán túl menőt jelent. A C.-ok hitbuzgalma ezidőtől fogva szertelenségbe csap át és nem csupán a vallás vagy a haza védelmében fejt ki önfeláldozó munkát, hanem kisebbszerepű célok szolgálatában is. Ezeket a Talmud «bolond jámboroknak» nevezi. Manapság C. alatt olyan zsidót értenek, akinek vallásosságában túlnyomó a rajongás és a Bál-sem-féle irányzathoz tartozik (1. *Chásszidizmus*).

F. M.

Chaszida Amram, 1. *Rosenbaum Amram*.

Chaszideszte (j.) Chásszid felesége. De minden jámbor asszonyra is mondják.

Chásszideusok (héberül: *chaszidim*). *Jámborok*. Ókori zsidó vallásos frakció, melyből az esszenusok (l. o.) eredetüket vették s amely párt a Makkabeus-korszakban jelentékeny politikai szerepet töltött be, de már jóval előbb, a tradíció szerint még a bibliai törvényhozás korában létezett. A Makkabeusok könyve többször említi a C.-at, akiről azt írja, hogy a szír-görög uralom elleni forradalomban szombatot nem harcoltak, hanem inkább hagyták magukat lemészároltatni (1. *Makkab.* 2. 41). Békeszerető és békeközvetítő, de a vallás törvényeit szigorúan tartó, másrészt feltétlenül nemzeti zsidók voltak, akik az idegen befolyást vagy nem akarták, mint később az esszenusok. A Talmudban mint a hit mártirjai szerepelnek (1. *Sanhedrin* 10b), továbbá mint lemondó, altruista és szenvedéseket eltűrő «korábbi szentek» (chásszidim ha-risonim), mint olyanok, akik a reggeli imádság előtt egy óráig áhítatba merülnek (*Berákot* 5. 1), akik a sátoros-ünnepkor külön cerimóniákat tartanak (*Szukkót* 5. 4). A C. pártja Josua Katnutával halt ki. Valószínűen José ben Jóezer, a talmudszerző is ide tartozott (*Szóta* 9. 15; *Chaggiga* 2. 7). Sokáig általában úgy tekintették

őket, mint vallásos aszkétákat, akik a nép felett nagy lelki hatalmat gyakoroltak s akik társaságokat és szektát alapítottak, de akiket nemzeti és vallásos érzelmeik a forradalomba kergettek (II. *Makkab.* 14. 6). Wellhausen bizonyításai szerint a makkabeusok szabadságharcában meglehetősen jelentéktelen szerepet játszottak a C. Szerinte független párt volt, amely még a farizeus tudósoktól is elkülönült s nem támogatta azokkal együtt a makkabeusok főpapságát és királyságát sem. Graetz szerint a C. a makkabeusok végleges győzelme után teljesen visszavonultak s elvesztették jelentőségüket, míg az esszenusok szektájában újra fel nem éledtek. Más vélemény szerint a farizeusok eredtek a régebbi C.-tól. A Talmud dicséri a C. jámborságát, de leírásából nem lehet arra következtetni, hogy szektát alkottak. s. r.

Chásszidizmus, vallásos irányzat, amely a kabbalából (l. o.) meríti miszticizmusát. Ez az irányzat Magyarországon is megerősödött és jellegzetes életformákat bontott ki az északkeleti és erdélyi részeken, de nem itt, hanem Lengyelországban támadt és a XVII. sz.-ban onnan ágazott el mindenfelé. Eleinte a Lurja-féle miszticizmusból táplálkozott, később lényegesebb részeiben eltért attól és a XVII. sz. sok csalódást okozott messianizmusának hatása alatt új ideológiát teremtett. Tulajdonképeni megalapítója Israel bal Semtov (= Best, 1. *Chásszid*), akit ma is még a chásszideus hitvallók eszményképének tisztelnek. Tanításai arra irányultak, hogy a vallásos megnyugvásért küzdő embert eloldja a komor aszkézistól, amely ránehezedik a lélekre és megakadályozza Istenhez való boldog szárnyalásában. Az élet legfőbb feladatául a harmonikus örömmézésben való megtisztulást hirdeti a C. Ezt csak belső lelkesedéssel (*hiszlahavusz*) éri el az ember és csak úgy, ha olyan fokig forralja fel eksztázisát, hogy az anyagias indulatok kiolvadnak belőle és szinte személytelennek érzi magát. Az individuális lételtől való eloldást (*bitulha-jes*) nem az anyagi életöröm élesebb átérzhetése végett követeli a C., hanem azért, hogy általa az igazi vallásosságba tisztulhasson az ember. A chásszid az Avódában (szolgálat) teljesíti meg ezt a megtisztulást. Az Avóda, amelyben az élet köznapi tevékenysége is magasabb jelentőséget nyer és az istentisztelettel harmonikusan összeforr, értelmét a lelki elmélyülésből (*kavvónó*) nyeri és szent cselekedetté is ez avatja. A C. főleg ezen a ponton tér el a Lurja-féle miszticizmustól, amely a kavvónó alatt az akarathoz céltudatos megfeszülést érti, míg a C. az érzelmekben elmerülő és magában az életben gyökerező akarást érti alatta. Mérheterlen magasságig nő a chásszidikus fel-fogásban az ember elhivatása és ezért is szerteli a caddikot, akiben a legmagasabb isteni szférákban megtisztult ember képviselőjét látja. A chásszideus világszemlélet kardinális alapelve, hogy az egész természet eloldható Isten-től, nem csak eszmei, de materiális jelenségeiben is. Minden szerves és minden szervetlen életben Istennek elszórt szikrái (*necicósz*) működnek, még a legrútább és legalacsonyabb dolgok is a necicósztól élnek. Gyűlölni és megvetni már

ezért sem szabad semmit sem. Az alacsonyrendű dolgokba hullott istenszikrák méltatlan helyzetükben is megtartják isteni természetüket és az Istenhez tartoznak, bárha attól időlegesen elszakadtak. Visszaömlésüket megváltásnak érzi az istenség és az istenlélek (*Sechina*) megváltását ilyenformán az ember segítheti elő, ha egyforma szeretettel arra törekszik, hogy minden teremtett dologban zavartalanul működhessen az Isten természete, mert kelyhükből csak akkor térnek vissza ősforrásukhoz az istenszikrák, ha hivatásukat megteljesítették. Ebben a felfogásban elhomályosul a rít és a szép között való különbség és az élet közönséges funkciói is ebben nemesülnek meg. A chászid zsidó oltárnak tekinti az asztalát és áldozásnak a lakomáját. Bárha a C.-ban a spekulatív elem elég bőséges, rendszerét mégsem a spekulációkból fejlesztette ki, hanem inkább a természetbe forrt világlátásból és legpregnansabb legendáiban és példázataiban jut kifejezésre. Népies irányzattá ezért nőhetett meg. A hitéletben a vallásos impulzusnak a külső formáktól való felszabadulásra törekszik a C., történetének első évtizedeiben a Talmud ellen is fordult, de fejlődése során felismerte a benne rejlő erőforrásokat és visszatért hozzá, úgy hogy a talmudikus tudományok legintenzívebb művelésével a C.-ban is találkozunk. Hitéleti alapja természetesen a Sulchan Áruoh és csak abban tér el a nemchászideus irányzattól, hogy életet önt a száraz formalizmusba, ami istentiszteleti rendjében is felismerhető. Az imádkozást nem kötelességszerűen és gépiesen végzi a chászid, hanem boldog örömmel és valóban emelkedett ünnepi hangulatban. Eksztázisa másokra idegenül hat, de kétségtelenül a belső örömteljes izgalom megnyilatkozása az és mindenestre őszinte, ha talán túlhangos is. A chászidikus élet központján a rebbe (*caddik*, korrumpált értelemben: csodarabbi) áll, aki a zsidó élet legfőbb instanciája. A máramrosszigeti, munkácsi, belzi, szádagorai, rebbékhez ezrével zarándokolnak a hívek, hogy lelki és anyagi gondjaik között vigasztalást és tanácsot kapjanak (l. *Csodarabbi*). A C. új életformákkal gazdagította a zsidóságot, megszinesítette a költészetét, kimélyítette lelki életét, de túlságba hajtott miszticizmusa elvonja a gyakorlati élettől és elidegeníti a világi kultúrától. Rendszerét a Ladiból való Snéur ben Salman építette ki és röviden *chabad*-nak mondják. Ez a szó a kabbalisztikus háromegy szefirosz: a *chochmó* (bölcseiség), *binó* (értelem) és *daász* (felismerés) szavak kezdőbetűinek összevonásából alakult és azt jelzi, hogy a rendszerben az értelem dominál.

U. P.

Ch. Magyarországon. A rabbinizmus többször szemben állott a C.-salsrészben ez utóbbi győzött. Tízezrek lettek híveivé. A magyar rabbik ugyanis nem harcoltak ellene oly hevesen, mint a lengyelek. Első ellenesük Meir Eisenstadt volt (l. o.), általában azonban szeretettel fogadták őket. Maga a Baal Sem is megfordult Magyarországon, állítólag Mázdombor, Nagykovács és Szerencs községekben. Tanításai egyre terjedtek és mindinkább több híve lett. A magyar chászideusok is a Baal Semre esküdtek, szeretettel fogadták tanait, ugyanígy az

öt követő tanítványokét. Willner Élia (l. o.) nagy-károlyi rabbi vette fel először nyíltan a harcot ellenük, aki azelőtt a chászideusok pártján állott. Aszvár lett kezdetben a főfészük s csapatuk egyreszaporodott. Baruch, a *Tanjó* híres chászideus könyv szerzőjének atyja, Munkácsra jött tanítónak, majd Nagyszöllősen telepedett le. Mindenki csodálkozott ezen, végül is kitünt, ő a chászidizmus ellensége volt, ezért kellett menekülnie övéi elől. A magyarországi chászidizmus megalapítója Taub Eizikel (l. o.) volt, ki Nagykovácsból származott s azelőtt pásztorgyerek volt. Megjárta a külföldi chászideus vidékeket, majd visszatért Magyarországra. 1781-ben lett kállói rabbi, hova ezrével sereglettek hozzá az emberek. Az ő nevéhez fűződik a «Szól a kakas már» dal legendája is s ő tekinthető a magyarországi chászidizmus megalapítójának. Utódja e téren Teitelbaum Mózes (l. o.) lett. Eleinte ezen irány nagy ellensége, később azonban vezére. A hagyomány szerint megjósolták nagyságát, ő maga is meg volt győződve hivatásáról. A tudós talmudisták közé tartozott. A lengyelországi Sinevéről került Sátoraljaújhelyre, hol gyógyító hírében állván, messze országokból keresték őt fel tanítványok is. Fiának megszerezte a máramarosszigeti rabbiságot, hol az dinasztiaát alapított. Ez még hálásabb talaj volt Galiciához való közelfekvése miatt. Sok befolyást gyakorolt a rabbiállások betöltésénél, nem ritkán állván községi harcok közepében, melyekben nem volt mindig győztes. 1824-ben került Spira Elimlech (l. o.) Munkácsra rabbinak. Itt új chászideus székhely keletkezett. Sok civódás folytán külföldi rabbikat keresnek fel a magyar chászideusok. A higgadtabbak nem keresik a civódást. Új gócpont lett a sárosmegyei Kurima, hol a Baal Sem unokája telepedett le. Általában Magyarországon nem találtak heves ellenzékre. Első nyílt ellensége Teitelbaum Mózes községenek rabbihelyettese, Freienhausen Dávid volt (l. o.). *Moszdósz Tévé* c. munkájában lapokat ír Teitelbaum ellen, hasonló szellemben ír a pesti Rosenthal Selómó (l. o.) is. Noha nem szerette községo Teitelbaumot, halála után mégis unokáját ülteti a rabbiszékbe. A feltételeket azonban az új rabbi nem fogadván el, nem lett új helyi pappá. Teitelbaum Mózes 1841. halt el. Halála után a székhely elvesztvén jelentőségét, több középpont alakult ki. A külföldiek közül a belzi és az újszandici Halberstam rabbi voltak a legnépszerűbbek. A legújabb idők chászideus nagyjai a következők: Liszkán Cevi Hirs, majd ennek utódja és tanítványa a bodrogkeresztúri Sajele, Désen Panet Menáchem (l. o.), Munkácson Sapira Selómó (l. o.).

F. D.

Chaszunó (j. *Chaszene*). *Lakodalom.*

Chasz vecholiló (h.). Isten őrizzen! Isten ments! Tulajdonképpen: szentségtelenség legyen (amiről beszélnek, tehát a gondolat, szándék, vállalkozás vagy esemény, ha az nem felel meg a zsidó erkölcsöknek, vagy más okból káros és veszedelmes). Az értelme tehát az: tekintse szentségtelenségnek, amitől tartózkodni kell. A szánakozás kifejezésére is használják és ebben az esetben az Istenhez forduló könyörgés a C. még pedig «szánd meg őt» értelemben.

F. M.

Chasz vesóloom (*h.*, *vulgo*: *vesólem*). Szánd meg és békesség. Az Isten ments értelmében használják. A frázis összetételének oka és eredete ismeretlen.

F. M.

Chaver (*chovér*). Társ.

Cházák (*h.*). *Légy erős*. A zsinagógában használatos jókivánság a Szentírás egy-egy könyvének befejezése után. Az értelme az, hogy a hívek erős kitartásra ösztönzik egymást mindabban, amire az Isten törvénye kötelezi őket. A kivánság így hangzik: *chazak, chazak, vėnischazzék* (legyél erős, legyél erős, erősítsessünk meg). Az előimádkozó a kivánságot viszonzásul megismétli.

Chazerbocher. Instruktor, korrepetitor tanulmányuló. A héber *chozár* (ismételni) szóból alakult.

Chavruszó (*h.*). Korrumpáltan: *chavrusze*. Társaság; inkább rossz értelemben: cimboraság; banda.

Chazír (*h.*, *chazer*), *disznó*. A Biblia azért rekesztette ki az eheto állatok sorából, mert van ugyan hasított patája, de nem kérődző (Móz. 3. 11, 7). Már a Talmud idején is C. szóval fejezte ki a nép, amit a legtilosabbnak tartott. Még ma is a disznóhús-evéssel példázzák a törvényszegést és hitetlenséget (*chazerfresszer*). *Kóser chazerfűszl* (kóserdisznóláb) a gúnyos megjelölése a hipokritának, ki olyan mint a disznó, mikor lefekszik s előrenyújtja lábait és tüntet a hasított patájával, mintha kóser volna. De mégsem az, hanem egészben véve tisztátalan.

F. M.

Chazon (*h.*). E szó koronkint más-más személyt jelöl, olyat, kinek az istentisztelet végzésénél szerep jut. A legrégibb időben a zsinagóga felügyelőjét jelentette, akinek hivatala ma részben az előljárói, részben a gondnoki tisztnek felel meg. Ő ügyelt fel a rendre, ő osztotta ki a meg-tiszteléseket az istentiszteletben való részvételre vonatkozólag, ő vette ki a Tórát a frigyszekrényből és ő helyezte azt oda vissza. Még tanítói (elemi fokon) teendőket is végzett. Hivatala mindinkább szűkebbre szorult. A mai nyelvhasználat a kántort, a zenei hajlandóságú előimádkozót jelzi e szóval. Különösen a legújabb időben alkalmaznak zenei képzettségű kántorokat s zenei tudásuk a legfőbb szempont. A képzett és lelkes kántoroknak köszönhető, hogy a modern istentisztelet a zenei követelményeknek is mindenben megfelel.

Chazonusz (*h.*). Az a sajátos ének- és előadási mód, mely a zeneművészet európai disciplinájából eltérően hagyományos zsidó interpretációt ad az imaszövegnek. Ez még ma is népszerű; az orgonával kísért énekhez viszonyítva bizarrnak tűnik fel, de a zsidó lelket mégis jobban kapja meg, mint a modern művészet korlátai közé szorított előadás.

Chazókó (*chazáká, h.*). Talmudi műszó, melynek fogalmában benne van a jogállomány, az intradominium, a véleményezés fogalma is. Jogi értelme eredetileg körülbelül az, hogy a mezlevő állapot jogosságát fel kell tételezni, amíg az ellenkezője nem derül ki. Ebből származtatható le az az értelme, hogy bizonyos tisztségek, méltóságok, melyeket a közösség valakire ruházott, őt illetik meg mindaddig, amíg annak elvételére nyomós ok fel nem merült. (Így szoktak

templomi funkciók, minő a sofárfűvás vagy annak diktálása, egyes imarészek előimádkozása stb. évről évre egyazon megtisztelt hitközségi tag kiváltságaiképp megmaradni.) A középkorban R. Gersóm (XI. sz.) francia rabbitekintély a C. fogalmát kiterjesztette a haszonbérletekre is és átokkal sujtották azontúl azt, aki egy haszonbérletet magasabb bérajánlattal kiszorított birtokállományából, mert azzal a «határ-eltolás» vétségét követte el (l. *Maszig geval*). C. aztán a «vélelmezés» értelmet is nyeri. P. o.: C., hogy senki sem követ el bűnt, ha anélkül is elérheti célját; nem fog törvénytelen módon szexuális életet élni, ha házasságkötés révén módjában állott megengedetten tenni. C., hogy a megbízott teljesítette megbízatását. Az élőállat tilalmasnak vélelmeztetik, amíg a rituális lemetszés által nem vált megengedetté; a lemetszés után megengedettek, kóser-nek vélelmeztetik, miglen ki nem derül esetleg valamelyes betegség miatt való tilalmassága. C., hogy ha egy nő szemébe mondja a férjének: «váló levelet adtál nekem», akkor megbízható, mert vélelmezhető, hogy feleség a férjével szemben nem merészel hazudni.

F. M.

Chéder (*h.*). *Szoba*. A régi zsidó iskola neve, melyben a tanterv és az oktatás módszere a naturalista oktatók ösztöne szerint változott. Tantárgya volt a chumos (Mózes öt könyve), Rási kommentárjával, Misna, Gemára. Előkészítő iskolája volt a jesivának. Chászsideus irányú hitközségek még ma is fenntartják a C.-t.

Chélek (*h.*). *Rész*. Ch. ólam habó: a túlvilági osztályrész.

Cherem (*h.*) *Kiátkozás* (egyházi átok). Eredetileg csak elkülönítést jelent, Istennek szenteltet, vagy haszonélvezetből kizárat. De idők folyamán a nép részéről való kiközösítésre alkalmazták. A kizárás első példáját a Bibliában találjuk. Ezra elrendeli, hogy aki nem jelenik meg a népgyűlésen, közösítsék ki a gyülekezetből és vagyona koboztassék el. Ebben némelyek a halálbüntetés hallgatolagos eltörlését látják. A Talmud idejétől fogva az ily C.-nek már csak kiközösítés volt a tartalma, a vagyonelkobzásra már nem tartotta magát ez a kor feljogosított-nak, valószínűleg azért, mivel ez az ártatlan család büntetését jelentené. A C. fogalma alá tartozik a *nezifa*, megrovás, melynek hatálya az illetőnek házfogsága volt legfeljebb 30 napra. Komolyabb következményekkel járt a: *samta* és a *nidduj*, mely 30 napra szólt, vagyoni pörben előzőleg három ízben kellett az illetőt meginteni. A Talmud 24 büntényt említ, melyek a nidduj büntetése alá esnek. Majmuni pedig felsorolja a többi között ezeket: tudós tekintélyének csorbítása, sértése, törvényszéki alkalmazottnak sértése, bírósági idézés semmibevétele, ítélet végre nem hajtása, hamis kutya tartása, világi bírósághoz való folyamodás zsidó peresfél ellenében, aki másokat a vallás kompromittálására alkalmas cselekedetre bír. C.-t mondott ki R. Gersóm a többnejűsésben előre és arra, aki elválk feleségétől ennek beleegyezése nélkül. Bár csak Németországra és csak 50 évre szólt R. Gersóm tilalma, a nyugati zsidóság mégis örök-érvényűnek fogadta azt el. A C.-t ünnepies

sófarfuvással hirdették ki a templomban. Az ily C.-mel sujtott zsidó nem volt belevonható sem a tizes gyülekezetbe (imádkozáshoz), sem a hármas asztali társaságba és nem lehetett vele szerződésre lépni, nem illette halála esetére gyászszertartás. Volt azonban mód, hogy a kisebbfokú C., a *niddáj* alól 3 ember feloldozást adjon. Ismeretes az amszterdami hitközségnek Spinozára kimondott C.-je, a híres vilnai gáon a kabbalistákra mondott ilyen átkot. Még napjainkban is történik keleti zsidóknál, hogy C.-mal sújtják a rabbitékintély ellen vétőket, de ennek rendszerint semmi hatása nincs.

F. M.

Chérés, sóte, vėkóton (*h.*). *Süketnéma, hülye és kiskorú.* Vallási funkciót nem végezhetnek, ez alól fel is vannak mentve, mert megbízhatatlanok és a cselekedet fontosságát meg sem érthetik. Ugyanebből a felfogásból a tanuzástól is eltiltotta őket a talmudi jogszokás. F. M.

Chesz. A héber alphabetum nyolcadik betűje. Hangzóértéke: *ch*, tehát torokhang. Számértéke: nyolc. Alakja talán kerítésnek felel meg.

Chevra (*Chevra, h.*). Egyesület, szövetség. Már a bibliai héberségben előforduló kifejezés. A C. szó azoknak a zsidó egyesüléseknek megnevezésére szolgál, amelyek a zsidó hittudományok művelésére és jótékonyosság gyakorlására alakultak. Pl. chevra kadisa (l. o.), chevrasz bikur cholim (l. o.), Sász C. chevrasz mezonosz-tanulók elhelyezésére alakult intézmény stb.

Chevra Kadisa (*h.*). *Szent egylet.* A zsidóság egyik legősibb intézménye, amelynek gyökere a Talmud koráig nyúlik. Főfeladata a halottak eltakarítása a hagyományos szokások szerint. Ennek megfelelően a temető a C. tulajdona és a temetésekre vonatkozó eljárások az ő hatáskörébe tartoznak. De a kegyelet rendszerint még nem meríti ki munkakörét, mert legtöbbször betegeket és szegényeket is támogat, nagyobb hitközségekben általános kultúrtörökvéseket is. Olyan fontosnak tartották a C. intézményét, hogy létesítését az érvényben levő vallástörvények írják elő és működését a *Sulchan Aruch* (l. o.) szabályozta. Minden hitközség vallásos kötelessége, hogy alakulása után alakítsa meg mindjárt a C.-t is. Magyarországon sok C. évszázados multra tekinthet, a legnagyobb a Pesti Izr. Hitközség keretében működő, amely széleskörű filantrópiát is művel. A C. kötelekébe való felvétel ünnepélyes formák között megy végbe.

Chevrasz bikur cholim (*h.*). *Beteglátogató egyesület.* Ilyen majdnem minden hitközségben működik és az a feladata, hogy látogassa a betegeket, amit különös jótéteménynek tart a zsidó felfogás. Azontúl még az is a feladata, hogy a betegeket szükség esetén gyógyíttassa és a kenyérkereső nélkül maradt családot támogassa (l. *Betegek látogatása*).

Chevrasz mezonosz (*h.*). *Élelmező egyesület,* mensa. A diákok és szegények élelmezésére és segélyezésére alakult intézmény. Majdnem minden hitközségben van ilyen egyesület, főleg ahol jesiva működik.

Chevra-szudó (*h.*). *Egyleti lakoma.* A Chevra Kadisa minden évben szimchasz-tóra előtt való délután lakomára hívja a tagjait. Évenként meg-

ismétlődő lakomát rendez a Sasz-Chevra is egy-egy talmudi traktátus befejezésének öröme. Ezeket a lakomákat nevezik C.-nek.

F. M.

Chibbur (*Chibber*) *fűzet, könyv.*

Chibbut hakéver (*h.*). A halott első bűnhődése mindjárt azután, hogy elhantolják. A néphit ugyanis azt tartja, hogy már a sírban kezdődik a túlvilági bűnhődés, amely nagyon fájdalmas. A C. minden bűnöst és mindenkit, aki nevét holta után elfelejti, megkínoz. A C. megelőzi a pokol (gehinnom) kínszenvedéseit és csak az szabadul meg tőlük, aki istenes életet élt, vagy aki Palesztinában halt meg, az is, akit a szombat beköszöntése előtt temetnek el. A C. kínjait azzal is meg lehet enyhíteni, hogy zsolnárokat imádkoznak a halottért, még pedig anynyit, ahány betűből a halott héber neve áll és a zsolnárokat úgy kell összeállítani, hogy kezdőbetűik a halott nevét adják. A néphit szerint az is szerez könnyebbséget a halottnak, ha cédulára írott nevét a nyitott sírjába vetik. Ez a babona már a legtöbb magyar zsidó hitközség szokásai-ból kikallódott.

Chiddus (*Chiddis, h.*) *Csoda.* Csodálatos eset, vagy ötlet. C-nak nevezik a talmudi novellát, új jogesetekre, vagy kérdésekre adott döntést is.

Chijjuv (*h.*) *Kötelezettség.* Az a liturgiai fogalom, mely szerint a község egyik tagjának jár az, hogy a Tóra elé szólítsák (l. *Alija*). Ez a köteles tisztség a következőknek jár: a bar-mievo ifjúnak (l. o.), a bar-mievo fiú édesatyjának, az apának, akinek fiát azon a napon alávetik a circumcisatornak, a komának, és magának a circumcisatornak (l. *Móhél*), és apának, akinek leánygyermeké született, hogy annak nevet adhasson (l. *Névadás*), annak, aki szerencsétlenségből menekült meg (l. *Gómel-bencsolás*), a vőlegénynek az esküvőt megelőző szombati napon, a vőlegény és menyasszony apjának az esküvőt megelőző szombati napon, végül annak, akinek a tóraolvasás napján szülei után való halálozási évfordulója van. (l. *Jahrzeit*) (sokhelyütt azt, akinek jahrzeit-ja vasárnapra esik, előző szombaton délután szólítják a Tóra elé), annak akinek letelt a gyász hónapja (miután a gyász hónapban senki sem szólítható a Tóra elé). C. szóval lehet jelezni ama alijákat is, melyek a rabbit hivatalánál fogva megilletik. Ezek: minden második szombaton a sélisi (l. o.) (a közbeeső időben ez a hitközségi elnököt vagy megbízottját illeti), a tórai könyvek elkezdésének hetében (l. *Berésisz, Semosz, Vajikró, Bamidbor, Devórim*), a befejezési hetekben (vájchi, pekudé, bechukoszaj, mászé) szimchasz Tóra-kor (l. o.) a chaszán tóra (l. o.), amikor a tengeri dalt olvassák fel (l. *Besalachpeszach 7. napja*), amikor a Tízígét olvassák fel (l. *Jiszro, Sėvuosz 1. napja*), bójtók délutánján a maftir (l. o.), a köznapra eső ros chódes (l. o.) első napján a revii (l. o.), peszach és szukosz félünnepének első napján a sélisi (l. o.), a tiso beóvot (l. o.) és jom kippurt (l. o.) megelőző szombatokon a maftir (l. *Sabasz chazon, Sabasz suvó* [az előző mert foddó, az utóbbi mert megtérésre felszólító tartalmú]), sokhelyütt sabasz zochor maftirja (l. o.) és Sėvuosz első napjának maftirja is. F. D.

Chillul ha-Sém (h.). Isten nevének profanizálása. Embertelen, rossz cselekedettel magát Istent is meg lehet sérteni. A Szentírásnak erre vonatkozó igéje így hangzik: «Ne széntségtelenítsétek meg szent nevemet» (Mózes III. 22. 31, 32). Minden cselekedet, amely arra alkalmas, hogy Isten uralmának tekintélyét másvallásúak előtt alászállítsa, a C. kritériuma alá esik. «A népek előtt akarok szentnek bizonyulni.» (Ezékiél 20 f.). És meg ne fertőztessétek az én nevemet, hanem inkább szenteltessem meg Izrael flai között (Mózes III. 22. 32). A Talmud (Kiddusin 40a) részletesen magyarázza meg a C. fogalmát, «Ha már elkövetik, inkább titokban kövessék el a bűnt, semhogy nyilvánosan kövessék azt el». Minden bűn között a nyilvánosan elkövetett bűn a legnagyobb, mert példát adhat másoknak is, mert megbotránkoztat, mert szégyent vet az Istenre is az ellene elkövetett lázadással. A Talmudszerzők felfogása nem egységes ebben a kérdésben, de abban megegyeznek, hogy «a vallástudós ne hívja ki a közönség megbotránkozását». Manapság a C. fogalma kitágult és minden bűn, amely nem-zsidó ellen irányul, vagy amellyel nem-zsidók előtt a zsidó vallást, a zsidó erkölcsöt megkisebbiti és egyáltalában minden erkölcstelenség C.-nek számít. De a vallástiprás és a nem-zsidók ellen irányuló rossz cselekedet még nem meríti ki a C. bűnét; ha valakinek alkalma lehetne jót tenni nem-zsidóval, vagy valamilyen cselekedetével bizonyosságot tehetne a zsidó vallás nagy etikai értéke mellett és ezt mégis elmulasztja, akkor a C. bűnébe esik. Ez a felfogás jut kifejezésre a Talmud (Bábá mecia II. 5.) következő elbeszélésében is: Simon ben Setach tanítványa pogány embertől szamarat vásárolt. Később észrevette, hogy drága gyöngyfüzér lóg az állat nyakán. A mester meghagyta neki, hogy adja vissza gazdájának a láncot, mert ő csak az állatot vásárolta meg: hadd mondja a pogány: «Áldott a zsidók istene» (aki népét a becsület nemes művelésére nevelte). Más eseteket is ismertet a Talmud és valamennyi ilyen értelemben világítja meg a C. fogalmát. F. M.

Chinuch bész haknesesz (h.). Templomavatás.

Chinuch bész hakvórosz (h.). Temetőavatás.

Chinuch hábájisz (h.). Házavatás.

Chinuch habónim (h.). Gyermeknevelés.

Chippus (h.). Felkeresés. A felolvasásra kerülő tórai szakasz felkeresésére alkalmazzák a kifejezést. Szombat, vagy ünnepnap előtt felgyöngyöltik a Tóratekereset, hogy az esedékes szidrárt megkeressék. Ezt az előzetes gondoskodást azért rendszeresítették, hogy az istentisztelet alatt megkereshessék a gyülekezetet a várakozástól (szóval *deciburó*). Régebbi ritusú templomban a keresési ima elején végzik; ros hasonló és jom kippur napján modernebb istentiszteleteken is. Így a körülhordás által a Tóra megcsókolására alkalmasat adjanak. A C.-nál való funkció éppen ugyan meg tiszteltetés, mint az alijó (I. o.) és ugyanolyan formák között kínálják fel a hitközség tagjainak, mint amazt. F. M.

Chnyok (szl.). Templomlakó. Olyan chaszi-deus, aki nemcsak az istentisztelet alatt tartózkodik a zsinagógában, hanem azon túl is és a napnak javarészét imádkozással tölti el. Céltalanul ténfergő vakbuzgóságával kihívja a gúnyolódást, amelyet a nép humora C.-kal fejez ki.

Chóchom (cháchám, h.) Bölc. okos. *Chochem fun der manistane:* a Haggada bölcse, okoskodó. valaki, aki főleg kérdésekkel zaklatja meg az embereket, vagy magától értetődő kérdéseket úgy tárgyal, mintha azok nagyon bonyolultak volnának. A peszachi Haggada-könyvben ugyanis szó van négyféle fiúról, akik az ünnep jelentőségéről kérdezősködnek. Első helyen a «bölc» fiút említi a Haggada, amelynek első szakasza «Mánistanó» (mivel különbözik) szavakkal kezdődik. A népies szólásban a «manistane» a Haggada szót helyettesíti.

Chochme (j.), okosság, ötlet.

Chochmecolás (j.), okoskodás, rabulisztika, szórszálhasogatás.

Chocse (lengyel). A jiddis nyelvhasználatban: ámbár, legalább.

Chodes, I. Négy szombat.

Chojzik. Héberesen hangzó, de ismeretlen eredetű szó. Emberre való alkalmazásban: felemás, futóbolond, abderita. Elvont értelemben hiábavalóságot, értéktelen cselekedetet jelent. A jiddis nyelv közkeletű frázissá bővítette ki ebben a szólásmondásban: *C. mit Lakritzwasser,* C. medvecukorvízzel. Lakritzwasser a latin *liquiritia* szó származéka és rekedtség, hülés esetén orvosságul szolgál, de a hasznosságában még a nép sem bízik. *C. mit Lakritzwasser* (suceus liquiritiae) tehát körülbelül annyit, mint: bolond ember bolond beszéde; bolond lyukból bolond szél fúj; nesze semmi fogd meg jól. F. M.

Chólem, a héber magánhangzó-rendszerben az ó, amelyet németesen au-nak, lengyelesen aj-nak ejtenek ki. A maszoreták melópumnak (tele szájj) is nevezik.

Chól hamóéd (h.). Az ünnep köznapja, A peszach (I. o.) és szukkósz (I. o.) ünnepének csak első és utolsó napja munkaszünetes ünnep a Tóra értelmében, a középső napokra a munka meg van engedve, ezért e napokat C.-nak, ünnepköznek nevezik. Az ünnepi szertartás e napokra is kötelező: peszachkor a maccoszevés (illetve chomécs-tilalom), szukkószra a sátorban való tartózkodás és a lulavlengetés. Az imarendben az ünnepi vonatkozású imák is megmaradnak (Hallél, muszaf, tóraolvasás stb.). Az ünnep másodnapját a naptári bizonytalanság miatt a Talmud előtti időben szintén megünnepelték és azóta is megtartják, bár a naptár már rendezve van II. Hillel óta (II. század). F. D.

Chomec (h.). Kovászos, megerjedt, megkelt tésztaemű és avval érintkezésbe jutott edény, tárgy, melyet peszach ünnepére használni nem szabad. A Talmud szerint már egy atomnyi (mashu) C. gyanuja is tilossá teszi az ételt, nem pusztán evésre, hanem bárminő használatra még peszach után is, ha az zsidó birtokában volt. A C.-t senkinek ajándékba adni, az állattal megétni sem szabad. Ezért már a peszach előnap-

jának előestéjén minden zugot kikutatnak a lakásban, hogy a netáni C. morzsát kitakarítsák és reggelre elégezzék (l. *Biur chomec*). A C. edényt külön helyiségbe rakják el és minden értékes C.-cal pl. liszttel, konzervvel stb. együtt reggel adás-vevési szerződés alapján (l. *Stár mechrasz chomec*) eladják nemzsidónak azzal a fentartással, hogy peszach után valamivel drágábban visszavehessék, ami meg is történik. Ha az eladásban formahiba esett, vagy bármily okból nem válhatott érvényessé, a C. használhatatlan és megsemmisítendő. Ha az a gyanu forog fenn, hogy zsidó ember tulajdonában volt valamilyen C.-áru peszachon át, de az áru már forgalomba került, peszach után 30 napon át áll annak vélelmezése alatt, hogy még van belőle (az üzletben) és addig nem szabad azon üzlet ételnemű áruját használni semmiféle célra.

F. M.

Chorban (h.). *Pusztulás*. C. Jerusalamim: Jerusalemi pusztulása. C.-nak nevezik a Talmudnak azt a részét is (*Gittin* 37), mely Jerusalemi pusztulásáról szól és melyet tisó beöv napján szokás tanulni, amikor más tanulmány tilos. A tesztileg tönkretett embert szintén C.-nak mondják.

Choliló (h.), annyi mint: ments Isten. *Chasz vecholiló* formájában is használatos. Van még egy harmadik formája is: *chasz vesóloom*. C. a héber *chol* szóból ered, amely köznapit jelent. *Chasz* a *chassza* (segítséget keresni) szó rövidítése. A felkiáltás értelme tehát: ments meg Isten minden közönségéstől.

Chorban bész hamikdos (h.). A jeruzsálemi szentély pusztulása, amely két ízben történt. Először 586. Kr. születése előtt, másodszer pedig a rendes időszámítás 70. esztendejében. Mindkettő ab hó 9. napjára esik. E katasztrófák emlékére tartják az ab hó 9. napjára elrendelt böjtnapot. (l. *Tisó be-av*). A templompusztulás emlékére rendszeresítették az éjféli ájtatosságokat is. (l. *Tikkun chacosz*).

Chorin, 1. Aron, aradi főrabbi, szül. Weisskirchenben (Morvaország) 1766 aug. 3., megh. Aradon 1844 aug. 24. A nagymartoni jesiván tanult, később Landau Ezekiel tanítványa lett Prágában. Itt tanult meg irodalmi németiséget. 17 éves korában megnősült és kereskedői pályára lépett, de itt nem boldogult és mert képzettsége és természetete úgyis olyan pályára vonzotta, amelyben zavartalanul folytathatja tudományos kutatásait, elfogadta az aradi hitközség meghívását 1789. Ezt az állást haláláig betöltötte. Első röpirata 1798. jelent meg *Imré Noám* c. Ebben rituális kérdéseket vet fel s a tok-hal evését engedélyezi, mert a tilalom a nem-pikkelyesekre vonatkozik. Jóllehet Landau E. is osztotta véleményét, R. Benet Mordechaj (l. o.) megtámadta érte, úgyszintén Krieszhaber Izsák paksi rabbi is, aki külön műben (*Makkél Noám*) cáfolta meg C.-t. Ez *Sirjon Kaszkaszim* c. röpiratban replikázott (1799). Minden hazai zsidó tradíciónak ellene fordult, úgy, hogy kartársai ellenségnek tekintették. Ez megnyilatkozott akkor, amidőn u. e. évben Somogy megyét bejárta és ott saját jövődöbeli nagykanizsai rabbiszéke érdekében agitált. Prédikációi rendkívül tetszettek s már meg is nyerte Lakenbachert, a gazdag elnököt, de az

ellenállás olyan komoly volt C.-nal szemben, hogy elejtették, jóllehet ő már új röpiratát mutogatta, amelyen mint nagykanizsai főrabbi szerepel. 1803-ban Prágában kiadta *Emek ha Söve* c. 3 részből álló művét, amelyben már nyíltan reformernek vallja magát s kívánja az időkhöz való alkalmazkodást. Emellett azonban ritka nagy tudományának is jelét adta u. e. művében. Maimonidest, a Halachát és Haggadát, továbbá a Zóhart filozófiai módszerrel kritizálja. Nézetői csupán a teóriákra vonatkoznak, mert a gyakorlati kabbalát elveti, mint a józan észsel ellenzőt. Jóllehet a munka Münz Mózes óbudai rabbi (l. o.) előszavával jelent meg, mégis nagy felháborodást keltett orthodox körökben, úgy, hogy második kiadását önként korrigálta. R. Benet M. egyenesen átírt az aradi hitközséghez és a könyv elégetését kívánta. A község nagyobb része ugyan C. mellett tartott, az ellenzék vezére prédikációja közben mégis inzultálta. Erre a község szakvéleményt kért ki Münz Mózes-től arra nézve, hogy tartalmaz-e C. könyve eretnokséget. Minthogy Münz approbálta a könyvet, de ő maga orthodox volt és a túlzott reformok komoly ellensége, dilemmába jutott ez alkalommal, mert éppen az orthodoxok sürgették, hogy minősítse eretnokségnek C. művét, melyen a saját neve is rajta állt. Münz a problémát úgy oldotta meg, hogy 1805. Óbudára két idegen rabbit hívott meg Bész-din tartása céljából s ez elé megidézte egyszerű smind C.-t. A tárgyalás második napján azonban az elnöklő Münz nem jelent meg, mire a rangidős Butsevitz Sámuel aszódi rabbi kihirdette az ítéletet, mely szerint «C.-nak vissza kell vonnia műve tartalmát s ha ezt nem teszi, büntetéképen az eretnokséggel határos állásfoglalásáért szakállát le kell vágni». Azonkívül elrendelték C. fizetésének leszállítását, amit azonban az aradi hitközség visszautasított. Az ügy a kormányzatot is foglalkoztatta s a Bész-din ítéletét 1806. hatályon kívül helyezte. C. továbbra is a reformok híve volt, főleg miután a hamburgi újításokat olvasta. *Nogáh ha-Cedek* és *Kinász ho-Emesz* c. munkáiban a szertartások reformja mellett foglalt állást s a héber imák mellett a tiszta németet és a németnyelvű hitszónoklatot és orgonát is engedélyezte, de Münz Mózes kérésére e pamfletjét visszavonta 1859. A következő évben azonban már ismét e tárgyról írt és azt Bécsben németre is lefordították, miáltal a német és osztrák zsidóság haladó-pártja felfigyelt rá s javaslatba hozták az új bécsi rabbiállásra, de a kormány ezt nem engedte s így Mannheimet hívták meg. 1821-ben Baden állam C. szakvéleményét kérdezte meg Haber bankár útján a rabbik kötelességeire és a reformokra vonatkozólag. C. *Iggeret Eljosszof* c. röpiratban felel, melynek alcíme: *Egy afrikai rabbi levelei európai kollegáihoz*. Mint a reformok híve kívánta a világi és szakiskolák létesítését, úgyszintén egy teológiai főiskolát is és a zsidóknak a kézműiparban és földművelésben való elhelyezkedését, de sohasem ment el addig, hogy a szombatnak vasárnapra való áttételét követelje; viszont a túl rigórus vallási törvények enyhítését kívánta, többek között azt, hogy engedtéssék meg a vasúton

való szombati utazás, az orgona templomi használata és függesszék fel a peszachi pászka általános kötelezettségét. 1835-ben Óbudán kiadott egy *Hillel* c. hébernyelvű tanulmányt, melyben valóságos cionista eszmék vannak. Ebben a zsidóság egyesülését sürgeti s azt, hogy egy legfőbb vallási tekintélyt ismerjenek el, akinek a székhelye Jeruzsálem lenne. *Avak Szofer* c. nagy művében a Sulchan-Áruch nehezebb jogi fejezeteit magyarázza (1828, Prága); *Jeled Zekunim* (Wien 1839) c. könyve saját életrajzát és a reformok szükségességét tartalmazza, héberül és részben németül, Lów Lipót előszavával. A damaszkuszi vérvád alkalmával 1840. C.-nak zseniális ötlete volt, hogy önként újra kiadta Lów Lipóttal közösen Sonnenfelsnek, a nagy osztrák jogásznak elfelejtett védőiratát. Halálos ágyán sem szünt meg tevékenykedni. Csatlakozó iratot küldött a braunschweigi rabbikonferenciára s üdvözölte a magyar rabbik paksi értekezletét. C.-nak része volt az emancipációs mozgalom megindításában és nagy tekintélye volt az állami dignitáriusok előtt. Életrajzát Lów Lipót írta meg: *Gesammelte Schriften II. k.*, de Jost, Steinschneider és J. Fürst is külön foglalkoznak vele. S. R.

2. *C. Ferenc id.*,* közigazdász, szül. Aradon 1842-ben, megh. Budapesten. 1925. jan. 20. Unokája volt C. Áron (l. o.) aradi hírneves főrabbinak. Jogi tanulmányait részint külföldön, részint Budapesten végezte s az ügyvédi oklevél megszerzése után Aradon telepedett le, ahol az ellenzék megbízásából az «Alföld» c. politikai napilapot szerkesztette. Mint a balközép hívét 1867. képviselőnek választották meg s mint ilyen élénk részt vett a Ház tárgyalásaiban, főleg az igazságügyi kérdéseknél; tagja volt az ipartörvény és a bűnvádi eljárás ideglenes szabályozása tárgyában kiküldött bizottságoknak. 1875-től kezdve Arad képviselőjévé választották szabadelvű párti programmal, de 1876. kilépett e pártból. 1881-ben a baksai kerület választotta meg, majd az aranyos-medgyesi kerületet képviselte. 1884 óta elnöke volt a mentelmi bizottságnak. Később a főrendiházi örökös tagjává nevezték ki C.-t, aki ekkor már kikeresztelkedett. Elnöke és felvirágoztatója volt a Salgótarjáni Köszénbánya R.-T.-nak. 1902-ben megalapította a Gyáripások Országos Szövetségét, melyet ő fejlesztett naggyá. 1903-ban került a főrendiházba s a delegációban vitt vezető szerepet, rendkívüli energiával és szaktudással képviselvén a magyar ipar érdekeit. S. R.

3. *C. Géza*, zeneszerző, szül. Budapesten 1872. máj. 1. A Nemzeti Zenedében tanult Rausch Károlynál, majd hosszabb ideig Párisban folytatta tanulmányait. Írt dalokat, kisebb tánczeneműveket és operetteket is. Számos dala jelent meg előkelő francia zeneműkiadóknál. Operettjei: *A modern Diogenes* (1 felv.), *Kolumbusz báró* (Raskai Ferenc szövegére) és *Muki* (Pierre Wolff szövegére, Heltai Jenő verseire). S. R.

4. *C. Zsigmond*, orvos (C. Ferenc bátyja), szül. 1832., megh. 1875. Munkatársa volt a hazai és külföldi orvosi szaksajtónak. Számos tanulmányát olvashatjuk a *Közegészség és Törvényszéki Orvostan* (1866), *Fürdői Lapokban* (1868, 72)

Gyógyászatban (1872), *Fővárosi Lapokban*, Magyar orvosok és természettudósok Munkálataiban (XVI. k.), Herkules fürdő fejlesztéséről írt munkája könyvalakban is megjelent.

5. *C. Zsigmond*, író és szerkesztő, szül. 1829. megh. 1879. Mint katona résztvett a szabadságharcban s ezért az osztrák hadseregbe sorozták. Szabadulása után Pesten újságíró lett. Megalapította és szerkesztette Magyarországon az első — kizárólag szerkesztőségeknek járó — *könyomatú lapot*, a *Magyar Híradót* (1879). Kiadta és szerkesztette továbbá a *Magyar Vidékiek Lapját* (1862—63) magyar és német tartalommal és az *Ungarisches Fremdenblatt*-ot.

Chósen ha-mispat, zsidó vallási polgári törvénykönyv (l. *Kódexirodalom*).

Chószém (*chojszem*). Pecsét.

Chovér (*h.*). *Társ*. De címnek is használatos. A zsinagógai életben általában minden házaspár zsidó férfit C. címmel tisztelnek meg, aztán azokat a nőtlen embereket is, kik a zsidó tudományokban bizonyos jártasságot tudnak felmutatni s nekik előrehaladásuk igazolásául mesterük, rendszerint a rabbi, C.-levelet állít ki. (Ez elnevezés további fokozatairól l. a *Morénu*).

Chronológia. A bibliai történetben a C. a királyok uralomra jutása után igazodik; a kettéosztott királyságban az északi királynak trónra lépte a déli király uralkodásának évéhez van viszonyítva és fordítva. Itt-ott az egyiptomi kivonulás szolgál az éra alapjául (*Kir.* 1. 6, 1), máskor a babiloni fogság kezdete az indulópont (*Kir.* 2. 25, 27; *Jer.* 52. 31; *Ezék.* 1. 2; 33, 21; 40. 1). A babiloni fogságból való visszatérés érekezetként szerepel *Ezra* 3. 8. A perzsa királyok uralma szerint számít *Chaggai* 1. 1; 2. 10; *Zak.* 1. 17; *Ezra* 1. 1; 4. 6; *Neh.* 1. 1; 2. 1. A bibliai naptár alapja a holdnapév, mely 12 hónapot tesz és a tavaszi hóval (*chódes haaviv*) kezdődik. A tiszritól való számítás a szír uralom alatt lép fel szirus hatás alatt. A szökőévet bíróság állapította meg, ugyanaz a hold fázisai alapján állapította meg az újhódat (mikor alkonyatkor volt először látható a holdsarló). A manapság szokásos zsidó évszámítás, mely a világtörténet évéhez viszonyítja az időt, csak az apokrifákban jelent meg legelőször és csupán az ő körtük vélekedését tükrözteti vissza, de semmi tudományos alappal nem bír. F. M.

Chucpa, máig használatos tiszta arameus szó, mely szemtelenséget, arroganciát jelent s a «chacaf» igéből származik. A C. kifejezés a Talmudban és a rabbinikus irodalomban főleg erkölcsi mondásokban fordul elő. Ilyen pl. «A szemtelenség királyság korona nélkül»; «A szemtelenség a gonoszság jele». Ma a C. kifejezést *chücpé*-nek ejtik ki és csupán a jargon-nyelv használja. S. R.

Chukász, hetiszakasz, mely *Mózes 4. könyve* 19. fejezetének elejétől a 22. fejezet 1. verséig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Tisztító víz készítése. Mózes a sziklából vizet fakaszt. A Jordán keleti partvidékének elfoglalása. Áron halála. Az első hódítások. Győzelem az emoriták fölött. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész a *Bírák könyve* 11. fejezetének

elejétől a 33. versig terjed. A tórai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy az utóbbi is a Jiftách bíraskodása alatt véghezvitt hódításokról számol be. Néha a naptári beosztás folytán a következő hetiszakasszal olvastatik együtt (Chukasz-Bólok).

F. D.

Chukasz hagój (*h.*) *Pogányszokás.* Utánzását, vagy átvételét tiltja a Talmud a Szentírás ezen igéje alapján: «Az egyiptomiak és kananiták cselekedetei szerint ne cselekedjetelek.» (Mózes 3. 18, 3). Minden vallási célzatú pogányszokást «emori szokás»-nak bélyegez meg a Talmud. Majmuni részletezi a tilalmat. Ma már minden nem zsidó vallás szertartásainak és szokásainak átvétele és utánzása is a C. fogalomkörébe esik. C.-nak számít a karácsonyfa, búcsú napján a búcsú-fia és más nem-zsidó szokás. Sokan a térdelést is emiatt tartják tilosnak, holott a zsidó istentisztelet keretében nem volna annak szertartási jellege, csak az alázat kifejezése, ami egyébként kifejezésre jut abban is, hogy a zsidó rítus fentartotta a térdreborulást, bárha csak roshasonó és jomkippur muszáfjaira korlátozta. Az orthodox irányzat a rabbik ornátusát, az orgonát is azért ellenzi, mert más vallástól átvett szokásnak tartja.

F. M.

Chupó (*chúpa*), négy oszlopon nyugvó baldachin, amely alatt az esketéseket végzik. (L. *Chupó vekiddusin.*)

Chupó vekiddusin (*h.*) Az esküvői szertartások összefoglaló elnevezése. Az esküvői szertartások jóval az esküvő előtt veszik kezdetüket. Sok helyütt alábbhagyott manapság a szokás, hogy a vőlegényt hangos énekszóval szólítják a Tórához (l. *Chijuv*) s legénykorának utolsó szombatján megdobálják öt hangos jó kívánások között mindenféle eddességgel; ezzel kétségtelenül azt akarják kifejezni: az egész község kívánja, hogy házaselete legyen örömeiben gazdag. A vőlegény halottas ruhába öltözik még ma is egyes vidékeken a menyegzői szertartás alatt s szelében elfogadott szokás, hogy a menyasszony fehérben áll a baldachin alatt. Még ilyenkor is, az élet örömeinek tetőfokán, az elmúlásra, a nem csupa örömmel való életre emlékezteti az embert a zsidó felfogás. Még dívik egyes községekben (l. *Zécher lechorbon*) a soh'sem teljes zsidó öröm kifejezése kép — hogy hamut hintenek a vőlegény homlokára, meg edényt törnek, csörömpölnek, gyászhangot idéznek elő. Ez az úgynevezett pohártörés, vagy taposás. Az esküvő napja az Engesztelő Nappal ér fel s ezért az imarend is ahhoz alkalmazkodik (l. *Vidduj*) s a bójt is ezért kötelező. A közös élet felelősségének kezdetén a régi életet bűnbevallással végzik. A híres «Bedecken» (lefátyolozás) szertartás régi keletű, már a Bibliában, az Eliezerről, Ábrahám szolgájáról és Rebekáról szóló bibliai fejezetben találjuk első nyomát. Rebeka, hazatértekor, mikor megtudja, hogy a velük szembejövő férfiú az ő leendő férje: veszi a fátyolt és befödi magát. Az alkalmazott áldás így kezdődik: «Nővérünk, légy te tízezrek ezreivé». Majd pedig vidékek szerint változva a következő áldások következnek: «Tegyen Isten olyanná, mint Sárát, Rebekát, Ráchelt és Leát...» «Egész életed így

teljék békében! Üdv neked, üdv a családnak, üdv mindennek, ami a tied!» Majd az ismeretes mondat következik: «Áldjon meg téged az Örökkévaló és óvjon meg. Sugározta az Örökkévaló arcát tefeled és kegyelmezzen neked. Az Örökkévaló fordítsa feléd arcát és szerezzon neked békességet!» A chupo az esküvői szertartás színhelye, egy négy oszlopra kifeszített díszes bársony vagy selyemszönyeg. Oszlopai vagy talpasok s így minden külső segítség nélkül leállíthatók, vagy pedig talpak nélkül valók s akkor négy ember tartja. Megtiszteltetés számba megy, ha őket a szertartási idő alatt a baldachin tartásával megbízzák. A kialakult szokásjog szerint a leányegylet, vagy a nőegylet ajándékozza a baldachint a községnek. Sok helyütt a chupo a szentegylet tulajdona. A vőlegény foglalja el először a baldachin alatt a helyét énekszó közben, majd a menyasszony jó két nőkisérővel (Unterführerinnen) s három kört csinál a baldachin alatt. A szokás állítólag *Jeremiás könyvének* egyik versén alapszik. Ott ugyanis azt találjuk, igaz, más összefüggésben: «a nő környékezi meg a férfit». A baldachin hovaállítására két, illetőleg négyféle rítus van szokásban. A templomban és a templom előtt, a lakásban és az udvarban. Mind a négy gyakorlat ismeretes. A tulajdonképpen való szertartás most veszi kezdetét. A menyasszony és vőlegény jövetelét héber szóval köszöntik, majd az esküvői beszéd következik, de ez el is maradhat. Két áldást mond az eskető rabbi, akinek jelenléte elengedhetetlenül szükséges annak, a megállapítása végett, hogy minden az előírásoknak megfelelően történt. Az áldást boros serleggel a kezében mondja. Az első áldás természetesen a borra vonatkozik. A másik áldásmondattól szól a megengedett és tiltott házasságokról. A mátkapár a bort, mint az ünnepi aktus aktív résztvevői, megizleli. Majd a gyűrű átadása következik. A menyegzői szertartások egész sora a nyelv szempontjából a vételházasság szókinéséből való. Így a gyűrűnél is, melynek átadásánál e szavak hangzanak el: «Légy nekem megszentelve e gyűrű által Mózes és Izráel törvényei szerint», ami tárgyilag azt jelenti, hogy a feleség teljességgel a férjé, csak az övé. Már a legrégebb időben is átadott valamely érték tárgyat a menyasszonynak a vőlegény, de a gyűrűt a tudomány európai szokásnak szereti minősíteni. A XII. századból reánk maradt írásban olvasuk, hogy eltiltják a köves gyűrűk használatát. Az oka az, hogy az átvétlenek ismernie kell az átvett tárgy értékét, már pedig a köves gyűrű értéke változó és nagy visszaélésre adhat alkalmat. Az asszisztáló funkcionáriusok a gyűrű átadása előtt közelebb lépnek ilyenkor a fungáló paphoz, hogy a gyűrűt ők maguk is szemügyre vehessék és felbecsülhessék. Innen származik az az általános szokás, hogy kő nélkül való egyszerű karikagyűrűt használnak az esküvőnél. A gyűrű használatát szimbólikusan is magyarázzák. Eszerint azt jelentené, hogy: a most kötött házasság olyan legyen, mint a karikagyűrű, amelynek körbefutó vonala sehol meg nem szakad. A gyűrűcsere szertartását nem alkalmaz-

zák a zsidók. A gyűrű átadása tehát a fő és döntő aktus. Ehhez csatlakozik időben és tartalomban egyként a már előre elkészített házasságlevél felolvasása s ez által való hitelesítése. A házasságlevél szövege (keszubb) a következő: «Isten segítségével». (Kelet. A vőlegény és apjának, a menyasszony és apjának neve.) Légy feleségem Mózes és Izrael törvénye szerint és elartalak a zsidó férfiek szokásához híven, akik dolgoznak hitvesükért, tisztelik és eltartják őket becsületesen. Megadom neked mőringodat, 200 ezüst zúzt, amely téged a törvény szerint megillet, továbbá élelmedet, szükségleteidet és a mindentűtt szokásos házassági köteleességek teljesítését. Beleegyezett ez az X. Y. hajadon, hogy J. N. N. felesége legyen. Hozományát, melyet magával visz atyái házából, ezüstöt, aranyat, ékszer, ruhát, lakásszerelvényeket, mindezt átveszi N. N. vőlegény 100 ezüst zúz áraban. N. N. vőlegény megtoldja ezt a magáéból még 100 ezüst zúzzal, aminek összsummája 200 ezüst zúz. Azonkívül szolt a vőlegény: ennek a házassági levélnek, hozománynak és pótlásnak jótállását magamra vállalom és kötelezem örökseimet is, hogy az kifizettség az én legjobb javaimból és birtokomból, ami nekem az ég alatt van, akár megszerzem már, akár meg fogom szerezni, legyenek azok ingatlanok vagy ingók. Mindezek legyenek kezesek és jótállók, hogy azokból kifizettség e házasságlevélnek és hozománynak vagy pótlásnak összege még a testemen levő kőpönyegből is, életemben és halálomban mátol minden időben. Ennek a házasságlevélnek, hozománynak és pótlásnak kezességét magára vállalta N. N. vőlegényünk az Izrael leányait illető minden házasságlevél és pótlás-kötelezvény érvényessége és jelentősége szerint, ahogyan a mi egyházbölcseink intézkedtek, nem mint látszólagos, sem mint kötelezvény-vázlatot. Mindezt magára vállalta N. N. vőlegény, ezzel a hajadonnal szemben mindazok szerint, amik itt világosan megirattak, egy tárgy által, amelynek révén mindezt birtokba vehető. S így minden teljesen érvényben és szabályban van. (A két tanu aláírása.) A házassági levélben említett zúz-pénzegység az archeológusok bizonyított számítása szerint mai értékben 100 aranykoronának felel meg, tehát 20.000 aranykoronáról van szó. A megözvegyült feleséget az óhéber magánjog szerint csak ezen összegben kívül zárhatta ki a férj az örökségből.

F. D.

Cicisz (h.). Szemléltető-rojtok. Így nevezik ama gyapjúsálakból álló rojtot, melyet a zsidók köpenyeiken viseltek. A törvény bibliai eredetre megy vissza (IV. Mózes 15. fejezet 37—41). Elkészítése előírt szabályok szerint történik. Célzata: Gondoljunk Istenre és az ő törvényeire. Ma csak a talisz-on és a talisz kótónon található (l. o.).

Cidákli, l. *Talisz kótón*.

Cidkiján ben Ábrahám há-rófe. 1230. körül élt Rómában. *Sibbóle ho-leket* cím alatt könyvet írt, melyben honfiktársának, Kalonymos ben Sábbatái zsidó tudósnak 1050 körül Magyarországon tett utazásáról is megemlékezik. A könyve gyűjteményszerű, a régibb teológiai iro-

dalom adatait egyszerűen egymás mellé állítja. Kalonymossal kapcsolatban elbeszélészerűen emlékezik meg arról az ítéletről, amelyet K. a zs. vallás védelmében hozott Esztergomban (l. *Kalonymos*).

U. L.

Cidkoszchó cedek (h.) *Igazságod igazság*. A 119. zsoltár 142. versének kezdő szava. Ugyanígy kezdődik egy szombati ima is, melyet délután mondanak a téfio (l. o.) után. Ez az ima a következő bibliai versekből áll: Ps. 119, 142; 71, 19; 36, 7. Ez az ima elmarad, ha a következő hét valamelyik napján tachanunt (l. o.) nem mondanak.

Cidduk hadin (h.). Az ítélet igaznak való elfogadása. L. *Temetés*.

Cion (h. *Cijjón*), valószínűen a *cehó*, a. m. «megszáradni» gyökből, v. a *cevó* (feltenni) v. *cin* (védeni) gyökből; a C. arab analóg gyöke hegy-csúcsot és citadellát jelent. C. volt a neve a Bibliában sűrűn említett jebuzita, kanaáni sémi törzs megerősített városának, melyet végleg csak Dávid király foglalt el (II. *Sámuel* 5). A C. tehát magát a helyet jelentette, melyen Jeruzsálem részben épült s amely azonos az Ophellet s amely a tudomány megállapításai szerint a Jeruzsálem körüli hegyek délkeleti részének az a bérce, amelyen az első templom épült s amely után az egész hegyet elnevezték (II. *Királyok* 19. 31; *Jesája* 24. 23 és I. *Makkab*). Amidőn Constantin császár idején Jeruzsálem a kereszténység szent helye lett a C. nevet önkényesen a délnyugati halomra alkalmazták s ez a ferdités egészen a modern korig megmaradt a köztudatban, amíg az archeológiai és topográfiai kutatások be nem bizonyították, hogy a Biblia adatai a helyesek s hogy ennél?ogva Jeruzsálem keleti része, ahol Salamon király temploma volt, az eredeti C. Később magára Jeruzsálemre (l. o.) is (*Jesája* 1. 27), majd pedig a zsidó népre is alkalmazták a C. nevet. Így Jeruzsálem lakosságáról, mint «C. leányai»-ról beszél *Jesája* proféta (1. 8) s a C. nevet gyakran megszemélyesítették és idealizálták más értelemben is, különösen *Jesája* (II.) és a Zsoltárok, ahol többek közt ez a kifejezés fordul elő (87. 5): «Mindenki anyjának hívja C.-t.» A C.-ra való vonatkozással az egész zsidó liturgia tele van s a rá való emlékezés a napi imádságokban is többször fordul elő. (L. *Jeruzsálem*. V. ö. G. *Smith*, Jerusalem 1908.) S. R.

Ción bölcseinek jegyzőkönyve. A XX. sz. legvakmerőbb irodalmi csalása, amely a német pamphletirodalom csatornáin Magyarországra is eljutott. A könyv a kereszténység ellen irányuló világszervezkedéssel vádolja meg a zsidóságot. A veszedelmes összeesküvés központjában Ción bölcsei állnak és titkos üléseiken ők szabják meg a világhatalomért való küzdelem módozatait. Minden száz esztendőben kongresszust tart ez a titkos alakulat, a legutolsót 1897. tartotta Baselben, a cionista-kongresszus ürügye alatt és a hírhedt jegyzőkönyv a titkos ülés lefolyását örökíti meg. A 256 oldalra terjedő pamphlet minden állítása szemenszedett valótlanság. Olyan szolidaritás, amely a világ egész zsidóságát egyetlen egységbe tömöríti, még államéletének virágkorában sem tartotta össze a zsidó erőket és a diaszpórában még kevésbé

alakulhatott ki az egész zsidóságot uraló világ-akarát. A diaszpóra kétezeréves történetében egyszer sem fordult elő, hogy a zsidók titkos politikai alakulásokban védelmezték volna a saját érdekeiket, vagy veszedelmeztették volna a nemzsidó nemzetek érdekeit. Ción bölcsei nem léteztek, titkos társaságba nem tömörültek és költött dolog a jegyzőkönyvük is, amely a modern antiszemitizmus kútforrásává avatódott. Az egész rémesét Müller von Hausen szolgálaton kívüli német kapitány találta ki, még pedig úgy, hogy meghamisított egy régi orosz kémjelentést, amely maga is hamisítvány volt, mert adatait és vádjait egy még régebbi regényből plagizálta. Sir John Retcliffe (Hermann Godsche álneve) *Biarritz* címen regényt írt, amelynek egyik fejezete «A prágai zsidótemetőben» felírás alatt olvasható. Ebben fantasztikus leírást ad Ción bölcseiről, akik százévenként összegyűlnek a prágai zsidó temetőben, hogy megbeszéljék a keresztény világ leigázásának további módozatait. A Cion bölcseiről szóló fantáziát innen vette Müller von Hausen, a dialógokat pedig Maurice Jolly francia ügyvédnek 1864. írt *Beszélgések Macchiavelli és Montesquieu között az alvilágban* c. pasquilljéból, a protokollumot pedig Sergej Nilus professzornak, az orosz titkos rendőrséghez 1905. beterjesztett kémjelentéséből hamisította ki. Az antiszemita harcmodorra jellemző, hogy Maurice Jolly dialógjai III. Napoleon ellen fordultak és tizenöt havi börtönt kapott a rágalmak miatt. Sergej Nilus az orosz viszonyokra alkalmazta a francia dialógot és vádjait a szabadkőművesek ellen fordította. Müller von Hausen pedig a zsidókra aplikálta. Maurice Jollyt meghamisította Godsche, Godsche meghamisította Sergej Nilus, Sergej Nilust Müller von Hausen. A *Biarritz* c. regényben nyoma sincs a jegyzőkönyvnek, ezt az orosz rendőrágens állította össze a regény száz helyen szétszórt állításából, Müller von Hausen pedig átgúrta és mint C.-t találta fel. Dr. J. Stanjek, D. Hermann Strack, a berlini egyetem teológia professzora, B. Segel és sok más keresztény és zsidó tudós leleplezte a hamisítást és kritikai alapon utasították vissza Müller von Hausen rosszhiszemű fantazmagóriáját. A háborút követő erkölcsi hanyatlás között a rágalmak mégis termékeny talajba hullottak és a fajvédelmi alapon szervezkedő antiszemitizmus elhíthető és dokumentált historikumnak fogadta mindenütt Müller von Hausen durva hazudozását. Egy időben még a londoni «Times» is félreverte a harangokat a cioni bölcsek miatt és Henry Ford is a «jegyzőkönyv» hatása alatt írta meg *Az internacionális zsidó mint világ-probléma* c. könyvét. Szerencse, hogy ez a könyv sem került ki a sorsát és meghamisítva került a német könyvpiacra, úgy hogy Ford bírói eljárást is indított a fordító ellen, az antiszemitizmusnak hátat fordított és a zsidóságtól az ellene irányult támadásért nyilvánosan bocsánatot kért. «Őszintén sajnálom, — írta Ford — hogy a Deurborn Independant (Ford lapja), amelyet az újjáépítés szolgálatába állítottam, hitelt adott a cióni bölcsek jegyzőkönyvének, amely hamisításnak

bizonyult. Sajnálom az újságnak azt az állítását is, hogy a zsidóság a világ tőkéjét magához akarja ragadni és viláгурalomra törekszik. Sajnálom a sok vádaskodást, amely a zsidók erkölce és becsülete ellen fordult. Ha idejében észreveszem e vádak általánosító tendenciáját, nyomban megakadályoztam volna az elterjesztésüket, mert jól ismerem a zsidóság szerepét a civilizációban és az emberiség fejlődésében, szorgalmát és önzetlen érdeklődését a közjólét iránt.» Végül fogadalmat tesz, hogy a zsidóság ellen elkövetett ártalmakat tőle telhetően jóvá teszi. Mindezek után még csak a következőket jegyezzük meg: C. nemesak rosszhiszemű, de ügyetlen hamisítás is. Müller von Hausen azt állítja, hogy ezt a jegyzőkönyvet az első baseli cionista kongresszus keretében tartott titkos üléseiken írták Ción bölcsei. A baseli kongresszust, mint ismeretes, 1897. tartották meg. A jegyzőkönyv mégis már úgy említi Loubet-t, mint a francia köztársaság elnökét, holott az elnöki székbe csak két évvel ezután, 1899. került. Említés történik a jegyzőkönyvben Bourgeois francia közoktatásügyi miniszter iskolareformjáról is, amelyet pontosan másfél esztendővel későbbben valószínűleg meg. Így fest az antiszemitizmus igazságszeretete és ennyire hiteles a C., amely Müller von Hausen hazug fogalmazásában arra buzdítja a zsidóságot, hogy mételyezze meg materialista világszemlélettel a keresztény társadalmat és szervezze meg mindenütt a véres háborút, amely a kereszténység összeomlására vezet. U. P.

Cionizmus. A Cionba való visszatérés gondolata — ami tulajdonképeni lényege a C.-nak — ősrégi s pontosan akkor fogalmazott meg, mikor a zsidó nép önállóságát és hazáját elvesztvén, szétszóródott a világ minden országába. Ez a lelkekben élő és mindennapi imákba foglalt gondolat évszázadok folyamán több ízben testet is öltött. Így már a VII. sz.-ban egy Benjamin nevű zsidó Egyiptomban 30,000 főnyi zsidó sereget szervezett és Chosroes perzsa királlyal szövetségbe, meghódította Palesztina nagy részét, melyet 14 évig tartott uralma alatt. Az utolsó fegyveres próbálkozás Palesztina visszafoglalására a VIII. sz.-ban történt, amikor Abu Issa perzsa zsidó indított mozgalmat a mesopotamiai és szíriai zsidóság között, mely mozgalom azonban véres kudarccal végződött. A cioni ideál azonban tovább is kiírthatatlanul ott él a diaszporebeli zsidóság lelkében. Ápolja azt az ideált, — mely mint a nemzeti-vallási dualizmus tökéletes megjelenési formája a legfőbb összetartó erő a nép szétszórt tagjai között — s itt-ott szórva nyosan az ideál megvalósítására is történnek kísérletek. Már a XIII. sz.-ban látunk Palesztina-mozgalmakat és kolonizációs törekvéseket, amelyek közt a legeredményesebb Nachmanidesz rabbié, akinek lelkes felhívására az addig két zsidó lakosú Jeruzsálemben rövid három év alatt 2000-en telepednek le. A Spanyolországból való kiűzetés után a zsidó hitközségek kötelező adóként bevezetik a chalukát a palesztinai zsidóság segélyezésére. A XVI. sz.-ban David Reubeni, ez a titokzatos keleti zsidóvezér próbálja megnyerni — eredménytelenül — az európai feje-

delmeket Palesztina újjáépítési gondolatának, majd Don József Nászi eszközli ki Szulejmán szultántól, hogy Tiberiás várost és környékét bocsássa rendelkezésre zsidó letelepülés céljaira. De csak a XIX. sz.-ban sikerül az európai államok érdeklődését felkelteni a palesztinai zsidó gyarmatosítás iránt. 1856-ban — Franciaország és Anglia támogatásával — Montefiore Mózes megteszi az első lépéseket a jaffai narancsültetvények létesítése érdekében. 1869-ben a párisi Alliance Israelite megalapítja az első zsidó földművesiskolát Mikve-Izraelben. E kezdeti sikerekkel egyidőben megszületik a zsidó reneszánsz irodalma. Moses Hess *Rom und Jerusalem*-je, George Elliot *Daniel Deronda*-ja a voltaképeni első zsidó államregények, amelyek épp úgy, mint Leo Pinsker *Autoemancipation*-ja, a nemzeti alapon való regenerálódásban jelölik meg azt az utat, melyen a zsidóságnak haladnia kell. A politikai C. megteremtője Herzl Tivadar (l. o.), aki *Judenstaat* c. korszakalkotó munkájában, mely a zsidóság körében viharos lelkesedést és heves ellenzést váltott ki, a zsidó állam megvalósítását követeli és megrajzolja ennek az államnak a körvonalait. Herzl, hogy a világszerte fellöbögő cionista mozgalmat egységesítse és demokratikus alapon megszervezze, 1897 aug. 25—27-ikére Baselbe összehívja az első cionista kongresszust. Itt tűnik fel a C. másik nagy vezére, Max Nordau (l. o.). A baseli kongresszus szövegezi meg az ú. n. baseli programot, mely szerint a «C. célja a zsidó nép számára közjogilag biztosított nemzeti otthon biztosítani Palesztinában». A cionista mozgalom azután mindjobban szélesedik s az évről-évre tartott kongresszusokon fokozatosan megerősödik. A C. sikerének — a nagyszabású földvásárlások, bevándorlás és építkezések mellett — újabb állomása az 1916-i Balfour-deklaráció, melyben Balfour miniszter tudomására adja Rothschild lord útján a cionista világszervezetnek, hogy az angol kormány minden erejével arra törekszik, hogy a zsidóságnak a palesztinai nemzeti otthon megteremtésére irányuló törekvéseit elősegítse. A C. politikai megvalósulása felé a döntő lépést az 1920 ápr. 24. tartott san-remoi konferencia tette meg, amikor a Palesztina felletti mandátumot Angliára bízta. 1922 júl. 24. a népszövetségi tanács ratifikálta a Palesztinamandátumot s ez a történelmi jelentőségű tény a beláthatatlan lehetőségek útját nyitotta meg a C. törekvései előtt. A C. ma már világszerte egységes tervek alapján törekszik céljai elérésére. Ebben legfőbb támogatói: a cionista sajtó — a világ minden országában 98 napi- és hetilap — és a nagyszerűen kiépített szervezetek. Magyarországon is nagy tömegeket mozgató meg a C. gondolata (l. *Magyar Cionista Szövetség*), de itt is, mint más országokban is vannak ellenzői (l. *Anticionizmus*).

V. A.

Circumcisio, héberül: *brisz miló* (a körülmetelés szövetsége). Szokták még röviden «brisz»-nek, vagy miután a szövetség Ábrahámmal kötött *briszó sel Avróhom óvinu*-nek és *brisz bószor*-nak (testi szövetség) is nevezni. Az aktus latin neve C. A. C. egy, a különböző népeknél

nagyon elterjedt ősi szokás. Az emberiségnek kb. egyhatedrészénél, a zsidókon kívül a mohamedánoknál, polynézeknél, Afrika, Amerika és Ausztrália népei között szokásban van a C., de többnyire a serdülő, egyes helyeken az öt éves flúgyermekeken hajtják végre. Az őskorban az az edomiták, moabiták, ammoniták, fóníciaiak, arabok, kolchisziak és az egyiptomiak között dívott ez a szokás. Utóbbiak már Kr. e. 4000 évvel körülmetélték a flúgyermekeket, ezt a szertartást azután a filiszteusok kivételével az összes szomszédos népek átvették. A C. eredete, oka és célja felől a legkülönbözőbb felfogások uralkodnak. A gyakran emlegetett egészségi szempontok alig játszhattak szerepet a régi népeknél; tény azonban, hogy a primitív törzseknel szokásban volt a nemi aktus megkönnyítése céljából a hímtagon bizonyos operációt végrehajtani. Egy másik felfogás szerint a C. az öncsonkításnak, vagy a megférflatlanításnak (kasztráció) a csökevénye, amelyet egyes népeknél bizonyos választás szertartások között végeztek. Ismét mások szerint a C. a stigmatizációnak az aktusa, amely a test felajánlásával akarja a démon vagy az Isten oltalmát elnyerni. Sokan úgy fogják fel a C.-t, mint egyszerű törzsjelet, amilyen a tetoválás, mások bátorságpróbának veszik, amelyen a régi népeknél minden flúgyermeknek vagy ifjúnak át kellett esni, mielőtt teljes jogokkal felvették a törzs kötelékébe. A legelterjedtebb felfogás az, hogy a C. az istenség iránti odaadásnak a jele. A szertartásnál hullajtott vér pedig az istenséggel és a törzssel való egyesülésnek a szimbóluma. A pszichoanalízis szerint a C. nem egyéb, mint egy profilaxis (megelőzés), amely a pubertás idejében fellépő nemi gerjedelmek elfojtására szolgál. Érdekes, hogy a C.-ről Philónak és Maimonidesnek is ugyanez volt a véleménye. A C. a zsidóknál a legrégebb korbá vezethető vissza. A Biblia több helyen megemlékezik a C.-ről: «Isten megparancsolta Ábrahámnak, hogy minden flúgyermek nyolcnapos korában metéltessék körül az örök szövetség jeleképen.» (*Mózes 1.17, 10—14*). Mózes asszonya, a midjanita Cipóra körülmetélte fiát egy kőkessel (*Mózes 2. 4, 24—26*) Józua körülmetélte a pusztai vándorlás ideje alatt született izraelitákat. (*Józua 5, 2—9*). Kezdetben valószínűleg a zsidóknál is felserdült ifjúkorban történt a C., csak később, mikor pusztán nemzeti szokásból vallásos jellegű szertartássá változott át, hajtották végre a C.-t a csecsemőkön. Maga a szertartás, miután kövel, vagy kőkessel végezték, minden valószínűség szerint a kőkorszakból ered. A C. szimbolikus jellegét először Jeremiás próféta emelte ki: «Metéltétek magatokat körül és vágjatok le a ti szívetek előbőrét!» (*Jer. 4., 4.*). A C. tehát, mint-hogy az Isten és Izrael közötti szövetségnek a jele, nem egyéb, mint a szív C.-nak a szimbóluma. A Biblia több helyen költői módon fejt ki ezt a szimbólumot. Az ember olyan mint a szőlővenyige. Ahogyan az a nyelés által, úgy az ember a C. által nemesedik meg. Egy másik hasonlat szerint a természet alkotja a magot s az ember csinál belőle kenyeret. Amiként a természet alkotásai gyakran az emberi kéz munkája révén válnak

tökéletessé, ugyanúgy a természetes ösztönöket is az erkölcsös akarát szelidíti meg. A C. tehát a zsidóság erkölcsi tökéletességének és szentség-ideáljának a szimbóluma, jelképezi egyúttal a Tórában előírt köteleességeket, amelyeket a zsidók teljesíteni tartoznak Istennel szemben. Éppen ezért a C.-n a prozelitának is át kell esnie, ha a zsidó hitre tér. Aki nem hajtja végre fián a C.-t, vagy akin magán nem végezték ezt el, az «a szövetség szétrombolója» s mint ilyen nem tarthatik Izrael közösségébe. A C.-t nyolcnapos korában hajtják végre a gyermekeken, feltéve, ha egészségi állapota nem teszi szükségessé a szertartás elhalasztását. Ha a nyolcadik nap szombat vagy ünnepnapra esik, a C. akkor is végrehajtandó. Az aktust az ősi időkben kőkéssel végezték, ma erre a célra mindkét oldalán élesrefent acélkést használnak. Maga az aktus három részből áll: 1. a tulajdonképeni körülmetélés (miló); vagyis a felső előbőr hegyének levágása; 2. a *perió* a makk feltárása olyképpen, hogy az alsó, gyenge előbőrt felvágják, majd visszatolják a makk alá; 3. a *mécico*, a seb kiszívása, hogy a vérzés elálljon. Az eltávolított előbőrt hamuba vagy porba helyezik, jeléül az Isten és Izrael közötti szövetségnek, amelynek következtében Izrael úgy el fog szaporodni, mint a föld pora vagy a tenger fővénye. Az öröm szimbólumául a szertartás alkalmával gyertyát is szoktak gyújtani. A szék mellé, amelyen a «szandak» (koma) a gyermekeket a C.-hoz ölében tartja, Eliás próféta székét (kiszé sel Élijohu) állítják. Ez a szék azt jelképezi, hogy a gyermek előtt majdan Eliás próféta lebegjen mintaképül, aki legbuzgóbb hirdetője volt a szent szövetségnek s mint ilyet «malach hábrisz»-nek, a szövetség követének nevezték. A szertartás alkalmával a gyermek atyja (*bál bérisz*) és a többi jelenlevők, első sorban pedig a *móhé* (a körülmetélést végző) az ilyenkor szokásos imákat mondják, az utóbbi egy pohár borral a kezében, amelyből iszik s a gyermek ajkát is megnedvesíti. Ugyanakkor adnak nevet is a gyermeknek. A szertartás egy vallásos lakomával (*szudo*) zárul, mely után az asztali imát egy dal vezeti be, amely a C.-ról szól. A kereszténység Jézus megkeresztelését úgy tekintette, mint «Krisztus körülmetélését», amely aktust rajta az összes keresztények helyett hajtották végre. Ezzel szemben Pál apostol (*Galat. 5., 1—6.*) azért harcolt, hogy a C.-t a pogány keresztényeken ne végezzék el, viszont a zsidó keresztények számára engedélyezte ezt a szertartást (*Rómaiak. 2., 25.; Korinth. Lev. I. 7., 18.*). A IV. sz.-tól kezdve a keresztény egyház minden jan. 1. megünnepeli Jézus körülmetélésének emlékét.

Códé, a héber alphabetum tizennyolcadik betűje. Hangzóértéke: c, tehát foghang. Számértéke: kilencven. Neve talán halászszer számot jelent, alakja is ennek felelne meg. A szó végén e betűnek elnyújtott formája van.

Cohn, *Albert*, francia filantróp, szül. Pozsonyban 1814 szept. 14., megh. Párisban 1877 márc. 15. Családja Elsassból költözött Pozsonyba. C. egyetemi tanulmányait Bécsben végezte s ott nyert filozófiai doktorátust a keleti nyelvekből,

amelyeket eleinte a protestáns szemináriumban tanított, majd báró Hammer-Purgstallnak, a híres orientalistának lett titkárja. 1836-ban Párisba költözött, ahol a Rotschild-család héber oktatója lett. Nemsokára híressé vált jótékonyágáról. Újra szervezte a párisi hitközséget, melynek elnöke lett. Mint a zsidó ügyek előharcosa, főleg 1845-től kezdve tűnt ki, amidőn az algiri zsidók érdekeit felkarolta s személyesen számolt be tapasztalatairól Lajos Fülöp királynak. 1860-ban Marokkót járta be és Prim spanyol tábornoknál kieszközölte az ottani zsidók védelmét. Palesztinában ötször járt, mindannyiszor hitsorsosai védelmében. Ő eszközölte ki a szultánnál, hogy a zsidók a keresztényekkel teljesen egyenlő jogi elbánásban részesedjenek. Életrajzát többen megírták, így a híres francia tudós, Isidore Loeb is (1877).

Cohné (*Coné Oman Israel*) *József*, fogarasi rabbi, szül. Szentpéter (Zala m.) 1834. Tanulmányainak elvégzése után Aradon működött, mint a hitközség vallásánára. Innen Fogarasra került. Művei: *Philosophia geneseos* (Prága, 1862); *Az emberi jog vagy a zsidó és a pénz* (hítségközlát, Nagyszében, 1868); *Egység és elválás* (Fogarás, 1869); *A hármass alap* (Budapest, 1874); Irt tankönyvet és egy novellát *Juden der Revolution* címen (Arad, 1880). A Pesten megjelent Ungarische Israelitnek állandó munkatársa volt.

Commoráns, azaz *időző zsidó*. A török uralom megszűnése után, 1686 óta azokat a zsidókat nevezték így, akik csak bizonyos meghatározott ideig tartózkodhattak a városban és üzletet nem nyithattak. Pesten 1785-ig csak C. zsidókat lehetett találni. 1786-ban telepedett meg itt az első türt zsidó (l. *Tolerált*). Az időzési engedélyt a város adta olyan jómódú embereknek, akiknek magaviselete ellen kifogás nem merült fel. A commorálási jogért folyamodók erkölcsi és vagyoni állapota felől a városi hatóság később mindig a hitközség elnökségétől kért felvilágosítást. U. I.

Communitas (*Universita Juliaeorum*). A külön utcát elfoglaló zsidó község latin elnevezése a középkorban.

Confesszió, a vallás, a hit latin és közkeletű neve. Tulajdonképpen olyan vallást jelöl, melynek a hit elengedhetetlen kritériuma. És így végső elemzésében a zsidóság nem tekinthető konfesszióknak a szó közkeletű értelme szerint, mert vallásában nem a hit, hanem a cselekedet lényeges. F. D.

Coref Ezra, dunaszerdahelyi rabbiülnök. Szerzője a *Zichron Tov* című műnek és jegyzeteket írt Aszód Juda (l. o.) dunaszerdahelyi rabbi, *Jehudo Jaale* c. reszponsumgyűjteményéhez. Meghalt 1900.

Cosmologia, l. *Kabbala*.

Cosmus, az ókori római birodalom magasállású zsidó tisztviselője. Az egyik adóállomás főnöke volt Pannoniában. Nevét egy emléktábla őrzi, amelyet Dunapentelén ástak ki. Ezt Alexander Severus császár tiszteletére állította C., az akkori idők szokása szerint. Az emléktábla feliratából kitűnik, hogy C. a zsinagóga előjárója is volt, ami történelmi értéket ad a leletnek.

mert azt bizonyítja, hogy a zsidók szervezett közösségben éltek az akkori Pannoniában.

Csabai Ékes Lajos, festő és grafikus, szül. Budapesten 1896. U. o. az iparművészeti iskolában tanult. A Műcsarnok 1920—21-iki kiállításán állított ki először. Hosszabb tanulmányutat tett külföldön és grafikai munkákkal szerepelt a svájci magyar grafikai kiállításon (1924). Olajfestményeiből: akt-kompozíciókat, tájképeket, esendéleteket és grafikai munkákat állított ki a Nemzeti Szalonban. Rajz- és iparművészeti iskolát tart fenn.

Csajági Béla, pedagógus, a budapesti izr. főúrvaház igazgatója. Szerkesztette a Magyar Népbarátot (1880—81), az Izraelita Tanügyi Értesítőt (1890) és értékes közleményeket közölt a felekezeti lapokban. Erdemes munkásságot fejtett ki az Országos Izraelita Tanító-Egyesületben, amelynek egyik vezetője volt.

Csáktornya (Čakovec, Sz. H. Sz.). A Cs.-i (kongresszusi) hitközség 1790. körül alakult. A szájhagyomány szerint a Csakathurner, Hochsinger, Weisz és Fischer családok alapították. Első rabbija Hirschmann Aron volt, aki 1842. halt meg Cs.-n. 1794-ben vásárolt a hitközség temető telket, 1836. építette egyik templomát, később Légrádon épült a másik templom, 1876. létesült az elemi iskola, mely 1883. megszűnt, 1924. Grünwald Illés főrabbi Talmud-Tórárt alapított, mely tanulók hiányában jelenleg szünetel. A hitközség rabbijai voltak: Hillmann Sámuel, Rappaport Emanuel, Rosenstein Ábrahám és Schware Jakab, aki több mint félszázadon át, 1862—1913-ig állott a hitközség élén. Kiváló tudós volt, ő tartotta az első magyar nyelvű hit-szónoklatot a templomban. A hitközség intézményei: A Chevra Kadisa, mely Viola Vilmos elnöklete alatt áll, a Nőegylet, melynek Viola Vilmosné az elnöke, a jótékony egylet, mely Wolf Béla vezetése alatt működik, az ifjúsági egylet, melynek Hoffmann Jenő az elnöke és a leányegylet, melynek Hoffman Böske a vezetője. A hitközség területéről többen származtak el, akik kulturális téren hírnévre tettek szert. Ezek: Fischer Vilmos író, a gráci egyetem könyvtárosa, a város díszpolgára, Schware Mór győri főrabbi, Kovács Lipót közgazdasági író, Hirschl Zsiga zeneszerző. A hitközségnek társadalmi téren vezető szerepet játszó tagjai: néhai Klein Ignác és néhai Schware Albert orvosok, Schware Lajos ügyvéd, hitközségi elnök, Wolf Béla és Viola Vilmos községi orvosok, Stern Leó törvényszéki elnök és Rubin Vilmos járásbíró. Nagyobb ipari telepeket és gazdasági vállalkozásokat létesítettek: Neumann Vilmos és Zoór Dénes képfestő-gyárat, id. és ifj. Graner Henrik szalag- és harisnyagyárat, Heinrich Miksa és Benedikt Béla cukorkagyárat, Molnár Lajos gőzmalmot és villanytelepet, Vajda Elemér baromfi-tenyészdét. Rosenberg Richárd, Fischer Albert és Lajos drót- és vasárugyárat, néhai Benedikt Ede takarékpénztárat, néhai Fischel Fülöp könyvnyomdat. Neuman Miksa gabonakiviteli vállalatot. A hitközségnek értékes dokumentumokat tartalmazó levéltára van. A hitközség területén Schware Jakab rabbi beszédei jelentek meg

könyvalakban. A hitközség történetével Zrinyi Károly: *Csáktornya monografiája* c. munkája foglalkozik. A hitközség 118 tagja vett részt a világháborúban, 17 esett el. A forradalmaknak 2 áldozata van. Költségvetése évi 180,000 dinár, melyből 30,000 dinárt fordít szociális és filantrópikus célokra. Anyakönyvi területéhez 32 község tartozik. Lélekszáma 616, a családok száma 170, adófizetője 212. Foglalkozás szerint: 6 nagykereskedő, 97 kereskedő, 5 ügyvéd, 4 köztisztviselő, 5 nagyiparos, 3 orvos, 56 magántisztviselő, 11 iparos és 20 magánzó. A hitközség mai vezetősége: Grünwald Illés főrabbi, Schware Lajos elnök, Wolf Béla alelnök, Baumsteiger Samu pénztárnok, Leitner Márk titkár, Gold Ferenc, Grünfeld Ernő, Guttmann Lipót, Neumann Vilmos, Pátkai Jakab, Schlesinger Lajos, Vajda Andor, Viola Vilmos és Zoór Dénes előljárósági tagok.

Családalapítási rendelet. III. Károly császár 1726. elrendelte, hogy az osztrák tartományokban minden zsidó családból csak egy férfitag nőülhet és alapíthat családot. A rendelet azt célozta, hogy az osztrák tartományokban lecsökkenjen a zsidók lélekszáma. A rendelet következményeképp a morva, cseh és más osztrák tartománybeli zsidó ifjak Magyarországra vándoroltak, hogy kivonhassák magukat a rendelet kényszere alól, itt házasodtak és itt alapítottak családot. 1735—38 között történt összeírás szerint, amely csak harminc vármegye statisztikáját őrzi, 961 morva, 77 cseh és 133 egyéb osztrák tartománybeli zsidó családfő élt a harminc megye területén. A XVIII. század utolsó negyedében, mikor a zsidók számára II. József császár lehetővé tette a városokban való megtelepülést, ismét új gyülekezetek keletkeztek, amelyek közeli és távoli falvakból verődtek össze a különböző városokban, vagy pedig a meglévő községek gyarapodtak fel erősen. Részben így keletkezett, vagy gyarapodott a következő városok zsidósága: Abaujszántó, Arad, Aszód, Baja, Balassagyarmat, Bátorkeszi, Bonyhád, Csáktornya, Galánta, Galgóc, Győr, Gyulafehérvár, Kecskemét, Komárom, Liptószentmiklós, Makó, Máramaros-sziget, Miskolc, Munkács, Nagybecskerek, Nyakanizsa, Nagyvárad, Nyitra, Paks, Pápa, Sátoraljaújhely, Szabadka, Szeged, Szerdahely, Szikszó, Temesvár, Trencsén, Ujvidék, Ungvár, Vágújhely, Várpalota, Veszprém, Zalaegerszeg stb. U. L.

Családfa. Az ivadékok leszármazásának lajstroma. A matriarchátus (anyauralom) ősellapotának megszűnése óta az ivadékok ősének és névadójának az atyát tekintik mindenütt és ezért a zsidó családfák nyilvántartása is az atyai részről való származást bizonyítja. Családfakról már a Biblia tesz említést, néhányat fel is sorol. A *Krónikák könyve* első része nem más, mint Dávid családfája. A későbbi időből Josephus tesz tanúságot családfák vezetéséről. A maga családfáját messzemenő pontossággal 200 évre vezet vissza. Arról is szolgáltat hírt, hogy nagyobb hadjáratok idején az elpusztított lajstromokat a túlélő papok emlékezetből újból összeírták. A talmudi értesítés szerint az ilyen lajstromokra az anyai ágról való törvénytelen leszármazás is rá volt vezetve. R. Juda ha-

Misnaszerkesztője, atyai családfáját Benjaminig, anyai családfáját pedig Judáig vezette vissza. Hillel is be van iktatva e láncolatba, úgy hogy ez anyai ágon Dávidtól származik. A babiloniai exilarchák atyai ágon Hillel leszármazottai. Ma is vannak még zsidó családok, amelyek századokra visszamenően bizonyíthatják származásukat. A *responsum*-irodalom (l. *Responsum*) jellemző vonása, hogy az előszóban a szerző származási kimutatása olvasható.

Családi élet. A hithű zsidóknál tradíciózusan zárt és mindenben a vallás követelményeinek alapján áll. A régi magyar zsidók családi és magánéletéről kevés adat maradt fenn, de bizonyosra vehető, hogy alig különbözött valamiben is a szomszéd zsidókéttól. A házasságkötést a magyar zsidók között is az akkori szokásoknak megfelelő módon végezték. A szülők gyermekeiket, ezeknek megkérdezése nélkül, eljegyezték egymással és a vőlegény szülei ajándékot küldtek a menyasszonynak. Az esketés a régi zsidó szokás szerint történt (l. *Chupo vekidusin*) és ha a vőlegény és menyasszony nem egy helységben laktak, akkor a vőlegény részéről oklevéllel felhatalmazott képviselő nyújtotta át a jegygyűrűt azzal a kijelentéssel, hogy feleségül veszi a leányt X. Y. számára. A gyermekek eljegyzése ma már csak Lengyelországban, de ott is csak a chaszid zsidók körében fordul elő. Mély vallásosság, igénytelenség, lelki tisztaság, a szülők egymás iránt való hűsége, a családfentartó áldozatkészsége, a tudomány tisztelete jellemzi a régi zsidó családot. A modern áramlatok nem kímélték meg persze a zsidó Cs.-et sem, de ha ez sokat veszített is egykori bensőségéből és természetességéből, még mindig egészséges, annyira, hogy sok jó tulajdonságát nemzsidó részen is elismerik. U. P.

Családnevek. Régebben a magyar zsidók is csak patronymonokat viseltek. A személynevet összekapcsolták az apai névvel, mégpedig úgy, hogy az összekapcsolásra a *ben* (flú) szót használták. Akkoriban tehát a zsidók ilyen neveket viseltek: Aser ben Ber (Asér, Ber fia), Ábrahám ben Mózes (Abrahám Mózes fia) stb. Elvértve törzsökös családnevek is előfordultak, leginkább héberképzésűek, de magyar és némethangzásúak is, amelyek nemzedékről nemzedékre öröklődtek át (l. *Magyar családnevek*). A nyugatról való beáramlások következtében a német névvel gyakrabban találkozunk az elmúlt évszázadokban. Németországban már a XV. sz.-ban találunk német családneveket a zsidók között és a Magyarországon is gyakori Bauer, Berger, Epstein, Haas, Kann, Schiff, Strauss, Schwarz, Wertheim nevek még abból az időből származhatnak, habár kétségtelen, hogy sok Bauer, Berger stb. családnév újabb keletű. Nagyon régi a Heller családnév is, amely már a XIII. sz.-ban ismeretes. A Wertheim és Szófer nevek a XIV. sz. első negyedében tűnnek fel. Magyarországból külföldre került zsidó család gyakran a fölvelt családnévvel dokumentálta magyar származását, ilyen volt Olaszországban a *Hagri*-család. (Magyarország héber neve: *erec Hagar*; *hagri* pedig magyart jelent). A német családnév általánosabb használata II. József ismert rendelete alapján 1780. terjedt el

a magyar zsidók között. Súlyos pénzbírság vagy kitoloncoltatás terhe alatt kényszerítették akkor a magyar zsidókra is a német vezetékneveket. A név-fölvétel úgy történt, hogy országos összehívás alapján erre kiküldött bizottságok elé idézték a zsidókat, ahol a névfölvételről hivatalos igazolványt kaptak, amelyet a rabbi is, mint a bizottság tagja, aláírt. A fél szabadon választhatta nevét, de sok esetben egyszerűen ráoktrojálták, még pedig roszakaratúan és azért, hogy kigúnyolják. Az Eselsberg-hez hasonló nevetséges nevek innen származnak. Ebben az időben a magyarsághoz való alkalmazkodásában már nagyon előrehaladt a magyar zsidóság és az akkor fölvelt német nevek nem a zsidók németrajongásának köszönik eredetüket, hanem a hivatalos terrornak, amely a germanizálást szorgalmazta az állami hatalom erejével. Olyan alapelv vagy egyetemes vezéreszme, amely a zsidóság akkori gondolatvilágára vethetne világosságot, nem érvényesült az állami erővel végrehajtott általános «elkeresztelés»-ben. Ha az akkor fölvelt neveket mégis csoportokra bontjuk, kiderül, hogy a névképzésben legtöbbször a származás, az apai vagy anyai név, a foglalkozás, a személyi tulajdonság lerögzítésére való törekvés érvényesült. Gyakoriak az abreviaturákból alkotott (l. *Abreviaturás családnevek*), a képzeleti és a címből képzett nevek is. Összesen kilenc csoportba oszthatjuk az 1780-ból származó családneveket, ha a szlavizáltakat is idesorozzuk. Ezek a névesoportok a következők: 1. *Az országok szerint való származás megjelölésére fölvelt családnevek.* Ebbe a csoportba tartoznak a Böhm, Böhmer (csehországból való); Bloch, Tloch, Wellisch, Wohl, Wollach (olaszországi = wälsch); Hess (heseni); Holländer (németalföldi); Mahrer, Mährer (morva); Österreicher (osztrák); Poll, Pollák, Poller, Pohl (lengyel); Preisz, Preusz (porosz); Reisz, Reuss, Reizmann (orosz); Schlesinger (sziléziai); Schweizer (svájci), Türk, Türkl (török); Tyroler (tiroli), Ungár (magyar). 2. *Helységnevek után képzett családnevek:* Auer, Auerbach, Arnstein; Backofen, Barber, Baumgarten, Bilitz, Bilitzer (Bilitz galíciai falu), Büchler (Büchel németországi helység), Brand, Bradl, Budaspitz (Butrehovitz morva helység); Denbitz; Eibenschütz, (Schütz) Elbert, Ellenberg, Epstein; Geiringer, Glatz, Glatzer; Holitsch, Holitscher; Katscher, Kell, Keller (Kollin csehországi helység), Krieshaber (bajor helység), Haber (Krieshaber diminitivuma), Kuttner, Machlup (Miecholup cseh község); Popper (Poppe poseni község), Pillicz, Pilcz; Rechnitz, Rechnitzer (Rohoncz); Strasser (Strassnitzerből); Tausz, Tauszk, Tausky, Taussig (Tauss csehországi helység), Thein; Wottitz. A Berger, Burger, Hofer, Steiner nevek a Berg, Burg, Hof és Stein alapszókkal összetett helységnevekből képződtek. 3. *Patronymika:* Abel, Abeles, Abrahamson (Abraham), Angelus, Antscherl, Antscher. Engel, Engelsmann (Angelus = Ansel); Bär, Beer, Bermann (Jiszaszchar Dov), Benedikt, Banet, Benet, Benéth, Binet, Bineter (Baruch), Bondi (Jomtov = jó nap); Donath (Natan); Faith, Feitl (Phöbus, Feibis = Feis = Feit), Fisch, Fischl, Fischer, Fischmann (Efraim), Freud, Freuder.

Freudiger, Freudinger (Szimcha), Fried, Friedler, Friedman (Salom, Salomo); Gerst, Gerster, Gerstler (Gerson), Gimpel, Gumpel, Gomperz (Mordechaj), Gottlieb (Jedidjah), Gutmann (Jomtov); Hilf, Helfer (Ozer), Hirsch, Hirschler, Hirschmann, Herz, Herzl, Hermann (Naftali Cevi), Heim, Hein, Heimann, Heumann, Heufeld (Chajim); Jaulusz, Jolesz, Julesz (Joel); Justus (Zadok); Koppel, Koppelmann, Kaufmann (Jákob); Löb, Löbl, Lebl, Löw, Löwinger, Löwensohn, Löwenfeld (Jehuda), Latzko (Lázár); Maislis, Maiseles, Meisel (Mose), Mandel, Mendl (Menachem, Emanuel) Mai, May, Mayer, Meiersohn (Meier); Prezlmayer (Perec-Mayer); Sachs (a zera kados = szent ivadék abreviaturája is), Seckel, Sichel (Izsák), Schlomm (Salomo); Wolf, Wolfner, Wolfinger (Benjamin Zév). 3. *Szláv patronymika*: Berkovics (Ber fia) Herskovics, Hertzka (Herz, Hirsch = Cevi); Ilkovics; Lebovics, Lefkovics (Leb); Markovics, Menks Munk, Munks (Menachem), Mairovics (Májer), Moskovics (Mózes) Mozesko (Mozes), Schmolka (Sámuel), Schlammovics (Salamon); Wellkovics (Gedalja), Wilcek (Farkas = Benjamin Zév). 4. *Matronymika*: Blum, Blumberg, Blumenfeld (Blümele), Bien Bienenfeld, Bienenstock (Deborah); Süsz, Süszmann (Süszl = Dolce); Edelmann (Edel); Feigl (Veigele, Vögele), Fromm, Frommer (Frümmet); Glück, Glücklich, Glücksmann (Glückeke), Gold, Goldmann, Goldner (Golde); Jeitelesz (Jittel); Liebling, Liebmann, (Liebele); Margalit, Margo Lijosz; Perl, Perlesz (Perle, Perele); Rosinger, Rosenfeld, Rosner (Rose); Schön, Schönfeld, Schönmann (Schöndel) Sprinzeles, Spronz (Esparanza, Sprince). 5. *Szláv matronymika*: Fialba (Viola), Stiasznyi (boldog, Glückel); Ruzicska (Rösele). 6. *Foglalkozás után fölvevett családnevek*: Bader, Bleyer, Brettschneider, Drechsler; Färber, Fellner, Fischer; Gärtner, Geiger, Gerber, Glaser, Glasner, Goldscheider, Goldschmied, Goldsticker, Goldzieher; Knöpfler, Knöpfelmacher, Kramer, Krämer, Lederer, Ledermann; Müller; Pfeiffer, Perlhoffer; Quastler, Quittner; Salzer, Sattler, Seidner, Seiler, Scher, Scherer, Schneider, Schnitzler, Schnitzler, Schnur, Schnurmacher, Schreiber (Szofer); Tischler; Wachslar, Wachsmann, Weber, Wechselmann, Weiner, Weinmann, Wirth, Wollner; Zollner. *Foglalkozást megjelölő szláv nevek*: Koralek (kaláriskereskedő), Krajcsik (szabó), Kudalka (csepüs); Mittler (Mydlar = szappanos); Robicsék (munkás). *A lakóházak cégére után fölvevett nevek*: Adler (szlávul Orlik); Hahn (szlávul Kohut); Hecht (szlávul Stuka = Stuks, Stux); Kuh; Lamm; Ochs; Rindskopf; Schiff, Schloss, Stern, Stier, Strauss. 7. *Szánt, vagy személyi tulajdonságot jelölő nevek*: Alt, Blau, Blauner, Braun, Fleissig, Gelb, Grosz, Groszmann, Grauer, Grün; Hübsch; Jung, Junger, Jungmann; Kurz, Klein, Kleinmann; Lang, Lustig; Roth; Stark, Schwarz, Schwarzer; Weisz, Weizmann. 8. *Szláv tulajdonságnevek*: Bellak (fehér) Bledy; Czerny (fekete), Cservenka (vörös); Hatschek, Hazek (kapocs); Kutschera (göndör); Medak (poszméh); Pipke (pipa), Pisk (esőr); Zelenka, Zeluyk (zöld). 9. *Képzelt nevek*: Apfel, Apfelbaum, Eichenwald, Ehrenwald, Feldmann, Freitag, Frühling, Herbst, Montag, Nussbaum, Silberfeld, Sommer,

Sonntag, Waldmann, Winter. 10. *Világi vagy egyházi címből képzett nevek*: Baron, Bischof, Fürst, Graf, Herr, Herzog, Kaplan, Kaiser, König. (V. ö. Mandl Bernát «A zsidók családneveiről» c. tanulmányával az Egyenlőségnek 1909 jan. 17., jan. 24., febr. 7., márc. 7. és márc. 14. megjelent számaiban.) U. P.

Cs. az Árpád-házi királyok korában. Az Árpádkori és későbbi okiratokban szerepelnek zsidó és vele rokonhangzású szavakkal képzett magyar családnevek. Legtöbbször szláv alakban (zsidov) használták abban a formában, ahogy az oroszoktól vagy a kozároktól elkerült hozzájuk. Az ilyen ősi magyar nevek zsidó származásra mutatnak. Ilyenek: Zsid (l. *Zsid*), Zsiday (l. *Zsiday*), Zsidó (l. *Zsidó*), Zsidov, Zsidói, Zsidókői. E neveket viselő egyének vagy családok eredetileg a honfoglaló magyarokkal együtt bevándorolt zsidóhitűek voltak, akik a kereszténység terjedésekor megkeresztelkedtek. Ugyancsak a honfoglaló kozárok leszármazását sejtetik a kozárképzésű nevek, mint Kozárvári stb. Az Árpádkorban, 1050 körül egy Jiczhák (Izsák) nevű magyar zsidó a Jászkont vagy Jászkonti nevet viselte (l. *Jászkont*), ami különösen azért jelentőségteljes, mert némely magyar tudós a kunokat tartja a kozárok leszármazottainak. E név pedig vagy a Jász és a Kont, vagy pedig a Jász-kun szóból alakulhatott. 1225-ből a Teka vagy Techa név (l. *Teka*), 1263-ból pedig egy vas megyei Farkas nevű zsidó emléke maradt fenn (l. *Farkas*). Ez az utóbb említett három név tősgyökeresen magyar, főleg a két legrégebb. Az Árpádkorból ezeken kívül még hét nevet ismer a történelem, eközül három bibliai név, ami a régi magyaroknál sűrűn előfordult, a többi négy név német, egy Ausztriából bevándorolt zsidó apának és három fiának a neve. A bevándorolt zsidók neveire egyébként jellemző, hogy nevükről meg lehet állapítani, honnét kerültek az országba. Így a törökök uralomra jutása idején a Törökországból bevándorolt zsidók rendszert arab vagy török neveket. Az Árpádház kihalása után özönlöttek el különben a külföldi zsidók az országot, majd mikor Nagy Lajos számkivetésbe üzte a zsidóságot (l. *Kiűzetés*), a régebbi magyar zsidóság széttűllött, de a megmaradtak nevei közt is még gyakran előfordultak a Farkas, Nyul, Szarvas, Fekete és Kis nevek. U. I.

Csalány Béla, festő, szül. Budapesten 1879. Táj- és figurális képeket fest. Münchenben Hollosynál tanult. A Múcsarnok 1909/10-iki téli tárlatán *Apósom* c. képével tűnt föl, azóta a Múcsarnok rendes kiállítója. Ott kiállított képei közül a nevezetesebbek: *Isaszegi utca*, *Dömösi cigánysor* (1923), *Ebéd* (1926), *Olvasó asszony* (1928). Arcképeket is fest: *Ónarckép* (1926), *Lédermann Mór* az O. K. I. Sz. elnöke, *Dr. Verebely Tibor* orvostanár. Az 1918-iki téli tárlaton a Weisz Manfréd-díjat nyerte. F. B.

Csap (Čop, Cs.-Szl.) kisk. Ung vm., 2311 lakossal. Az orth. hitközség 1845. alakult. Alapítói: Klein Sámuel, Blaustein Mihály, Blauberg Farkas, Jakobovits Sámuel, Grosz Márkus és Fränkel Salamon voltak, akiknek családjai már

régebben telepedtek meg Cs.-on. A hitközség első rabbiját az 50-es évek táján választotta Fried Hesel Herman személyében, aki hosszú működés után Nagykaposon halt meg. Magyar nyelvű iskolát nem létesített a hitközség, inkább a hitélet megszilárdítására és a vallásos nevelés alaposságára törekedett. Szép temploma, Besz hámidrása, Talmud Tórája mind ezt a célt szolgálják. Csakhamar megalakult egy misnájisz egyesület és egy Sász-egyesület is, amelynek 60 a taglétszáma. A Cs.-i zsidóság élénken kiveszi részét a gazdasági életből. Klein Nándor több száz holdas mintagazdaságot létesített, Aneisz Menyhért 400, Klein Árpád 430 holdon gazdálkodik, ezenkívül az Aneisz testvérek petroleumfinomító gyára és Wencel József téglagyára főtényezői még a Cs.-i gazdasági életnek. A hitközség anyakönyvi területéhez Salamon, Záhony, Győröcske, Ásvány, Téglás, Sziurte, Nagyrát, Kisrád, Koncház, Homok, Radvanc, Gerény, Nagyláz és Kisláz, Hegyfark, Daróc, Baranya, Kereknye, Császlóc, Hosszúmező, Nagygeőc és Kisgeőc tartoznak. A hitközség lélekszáma 300, 75 család él a hitközségben és 70 fizes adót. Két nagykereskedő, 30 kereskedő, 5 gazdálkodó, 3 orvos, 2 vállalkozó, 8 iparos, 1 mérnök, 2 tanító, 5 magánzó és 10 egyéb van a hitközség tagjai között. A hitközség évi 70,000 CK.-ás költségvetéssel dolgozik. A háborúban részt vett 50 tagja, akik közül négyen haltak hősi halált. A hitközség vezetői a következők: Klein Árpád elnök, Wencel Adolf gondnok, Jakobovits Benjámín titkár-jegyző, Feldman Béni, Friedmann Sándor, Aneisz Menyhért, Heisler Mór, Klein Ignác, Kelemen Márton, Wencel Herman, Wolf Chajem, Herskovits Sámuel, ifj. Klein Mór, Schwarc Aron és Lebovits Herman előjárók. A Chevra Kadisa elnöke Klein Ignác, a Talmud Tóráé Grünstein Eisik, a Misnájosz egyesületé Leopold Lajos és a Sász-egyesületé Ehrmann Vilmos.

Csapó Jenő, festő, szül. Kiscellen 1875. Tanulmányait Bécsben Kreydernél kezdte, azután Párisban a Julien-akadémián Bougereau és Lefèvre alatt fejezte be. Az 1900. párisi világkiállításán részt vett a Palais d'Industrie művészi díszítésén. A Műcsarnok 1914. tavaszi kiállításán állított ki először (*Csendélet, Virágok*), ahol azóta budapesti részleteket és főleg virág és gyümölcs csendéleteket állít ki. Kiállított a Nemzeti Szalonban és a Művészházban.

Csemegi Károly*, jogtudós, kuriai tanácselnök, szül. Csongrádon 1826 máj. 3., megh. Budapesten 1899. márc. 18. Atyja vagyonos kereskedő volt s eredetileg Naschnak hívták. Szegeden és Pesten tanult a piaristáknál, az egyetemet Pesten járta s egyik alapítója volt az Egyetemi Magyar Társulatnak. A szabadságharcban Batthyány Kázmér gróf megbízásából csapatot alakított, melynek parancsnoka volt végig őrnagyi rangban. A reakció alatt Aradon volt keresett ügyvéd, de az osztrákok kiűldözték Butyin román faluba, jöllehet Cs. már országos nevű ügyvéd volt. A kiegyezés után Horváth Boldizsár államtitkárnak hívta meg az igazságügyminisztériumba. Élete nagy műve a korszakalkotó magyar büntető törvénykönyv s az ahhoz írt nagszabású indoklás, melyet a francia

kormány lefordítottatott és kiadott «*Code Pénal Hongrois des Crimes et les Délits*» címmel (1885). Cs.-nek a hazai büntetőjogtudomány fejlesztésében döntő része van. 1879-ben kuriai tanácselnök, 1882. v. b. t. t. lett. Ő alapította a Magyar Jogászegyletet. Díszdoktora volt a budapesti egyetemnek. Cs. összes műveit Edvi Illés Károly és Gyomai Zs. rendezték sajtó alá (1904). Főbb művei: *A jogvesztés elmélete és az államjog* (1872); *A magyar bünvádi eljárás szervezetének indokai* (1882); *Magyar bünvádi eljárás a törvénysszékek előtt* (1883); *Az egyházi holt-kéz* (1897).

Csepreg, nagyk. Sopronmegyében, 4192 magyar lakossal. A zsidó hitközséget 1863. a lakompaki származású Feigelstock-család alapította meg. Ugyanakkor templomot is építettek. Az első rabbi Bass Zsigmond volt. A Chevra Kadisa 1880. létesült. A hitközség az alapításkor statusquo volt, később kongresszusi lett és 20 év után, 1925. csatlakozott az orthodoxiához. Lélekszáma 60, családszám 18. Évi költségvetése 4000 pengő. Hozzá tartoznak: Bük, Bő, Mesterháza, Porládony, Locs, Ság, Sajtoskál, Felszopor, Alszopor, Hetye, Újkér, Lövvő, Nemeskér, Völcselj, Horpács, Szakony, Vis, Peresznye, Horvát és Németzsidány. Nagyobb ipartelep Kollár László és Béla börgyára, amelyben 35 munkás dolgozik. A háborúban 17-en vettek részt, közülük kettő hősi halált halt. A hitközség mai vezetősége: Moskovits Izidor rabbi-helyettes, Kollár Béla elnök, Stern Jenő al-elnök, Feigelstock Jakab gondnok, dr. Wahl Ernő pénztárnok és Stern Géza ellenőr.

Csergő Hugó, író, szül. Budapesten 1877. Az egyetem jogi fakultását elvégezve, államtudományi doktorátust tett és az ujságírói pályára lépett, előbb a Fővárosi Lapok, majd a Pesti Napló munkatársa volt, aztán Vázsonyi Vilmos lapjának, a Polgár c. estilapnak volt szerkesztője 1905., végül pedig a Pesti Hírlap munkatársa lett. 1907-ben a főváros 2000 K.-ás Ferenc József-díját nyerte el irodalmi munkálkodása elismeréseképpen. Sokáig munkatársa volt a «Hét»-nek, Kiss József lapjának is. 1914. megszervezte a fővárosi népjóléti osztályát és 1921-ig annak vezetője volt. Harmincéves írói jubileumát az írói társadalom 1927. ünnepelte meg. Vázsonyi Vilmos halála után a nagy politikai szétszórt közleményeit ő rendezte sajtó alá két kötetben (1926). Cs. a szépirodalom minden ágában jelentős sikereket ért el; vannak nagy számmal versei, novellái és színdarabjai. Verses kötete: *Verses* (1904). Elbeszélései: *Az utolsó felvonás* (1900), *Levelek, amiket meg nem írtunk* (1910); *A mi szívrünk asszonya* (1916). Színdarabjai: *A lovag úr* (vígj., Vígszínház, 1906); *Félszerelmem* (v. o., 1907); *Az első hajnal* (Renaissance Színház, 1923).

Cserhalmi Irén, írónő, szül. Hecht I., később Gerő Attila (l. o.) író felesége, szül. Budapesten 1871 szept. 12., megh. u. o. 1908 ápr. 6. Eredetileg tanítónő volt, de széles nyelvtudása és írói készsége csakhamar utat tört számára az irodalmi életben. A magyar költőkből összeállított műfordításai antológiai formában jelentek

meg németül *Ungarischer Dichterwald* címen (1897) s Németországban is ismertté tette nevét. Feltűnést keltett az 1893. megjelent monográfiája *A francia romanticismus korszaka a magyar drámairodalom történetéből.*

Cserkészzet. A zsidó Cs. vezetői természetesen magukévé tették a Baden Powel által alapított cserkészmozgalom alapelveit, de ezeket erős zsidó tartalommal telítették. A zsidó cserkészek elé mintaképül a «sómer»-okat (örzök) állították, azokat az ifjakat, akik kisebb csoportokká szervezkedve ezidőtájt vándoroltak ki Palesztinába, hogy ott az ország felszabadításáért dolgozzanak. Ők voltak a Palesztina-munka úttörői: a leg-súlyosabb munkákat végezték, a legnagyobb szenvedéseken és viszontagságokon mentek keresztül és gyakran életüket is áldozták ideáljukért. Ilyen «sómer»-okat nevelni a cserkészekből, ez volt a cél s e célnak megfelelően alakult ki a cserkésznevelés szisztémája is. A háború előtt először Lengyel- és Oroszországban terjedt el a zsidó Cs., majd 1913. hozzánk is eljutott. Nálunk Dömény Lajos (l. o.) volt az első egyike, aki a mozgalom élére állt s 1913. megalakította a Kadima cserkészcsapatot. A háború alatt a csapat vezetői bevonultak katonának, minek következtében a csapat munkája néhány évig stagnált. A háború után teljes erővel indult meg ismét a munka és virágzásának tetőpontján a Kadimának több mint 300 tagja volt. A pestkörnyéki városokban külön csapatokat szervezett, a vidéki városok közül azonban egyedül Miskolcon volt alosztálya. A Kadima hanyatlása akkor kezdődött, mikor a Magyar Cserkészszövetség megalakult. Ekkortól kezdve csak azok a cserkészcsapatok működhetek, amelyek tagjai voltak a szövetségnek. A Kadima is be akart lépni a szövetségbe, de ez halogatta, végül pedig megtagadta a felvételét. 1924-ben a Pesti Izr. Hitközség vette partfogása alá a Kadimát, amely azonban engedély hiányában hatósági üldözéseknek volt kitéve s még ebben az évben meg is szűnt. Az alapító Dömény Lajoson kívül Schwarc Miksa dr., Fürst Oszkár dr. és Lukács Leó dr. voltak a Kadima vezetői, akik a csapat zsidó szellemének fejlesztése körül szép eredményeket értek el. A Kadima megszűnése után Biller Ármin, a budapesti polgári főiskola tanára alakított az iskola növendékeiből cserkészcsapatot, mely «Kiss József csapat» néven szerepel. Később a pesti zsidó főgimnáziumban és a Mikéfében is alakult cserkészcsapat. A feloszlott Kadima egy részét átvette a budai hitközség s ez a rész Vörösmarty-csapat néven működik szép eredménnyel. Fejlesztésén Katona Gyula és Haas Lajos előljáró, a csapat parancsnoka dolgoznak elismerésreméltó buzgósággal. Ugyanígy tett az újpesti hitközség is és az általa alakított csapatot is felvette a szövetség tagjai közé.

Csermely Gyula, író, szül. Dunaszerdahelyen 1869. jún. 5., u. o. atyja tanító volt. A gimnáziumot Pozsonyban, a jogi egyetemet Budapesten végezte, ahol jogi doktorátust és ügyvédi oklevelet szerzett. A háború kitöréséig gyakorló ügyvéd volt Erdélyben, a háborút mint százados küzdötte végig. Regényei: *Kölcsonkapott fény*;

A toprini nász; *A vörös kérdőjel*; *A mantovai jóslat*; *Bakunin professzor könyve*; *Ami két miatyánk között van*; *Szent Márton rózsafái*; *A beszélő ereklye*; *Negyvenegy és tizenkilenc*; *Gyuriból György lett*; *A bosszú örvényében*; *Napkeleti kaleidoszkóp.* Regényein kívül írt még sok kisebb elbeszélést, ezek közt számos zsidó tárgyút. *Adieu Madame* c. háromfelvonásos színművét a nagyváradi Sziglizeti Színház mutatta be nagy sikerrel. Regényei közül többet megfilmesítettek.

Cserna Andor, zenekritikus és író, szül. Budapesten 1885. ápr. 24. Az Est zenei rovatvezetője és a magyar kritikuskárda jelentősebb tagjai közé tartozik. Kritikai munkásságán kívül a következő önálló kötetei jelentek meg: *Salome* 1906, *Parsifal* 1914, *Wilde Breviárium* 1921, *Beethoven Breviárium* 1921.

Csernyei Gyula, író és hírlapíró, szül. 1834. Tanulmányainak elvégzése után előbb mint tanító, majd mint iskolaigazgató működött, de gégebaja miatt kénytelen volt pályáját elhagyni s telekkönyvi tisztviselő lett. Bár csak mesterséges lélekzessel tartja fenn magát, igen nagyarányú irodalmi munkásságot fejt ki. Verseit, szépirodalmi, nevelésügyi s egyéb tartalmú cikkeit több mint 30 hazai és külföldi lapban közölte. Magyarra fordította Bellamy *Visszapillantás 2000 évről* c. híres utopisztikus regényét.

Csetényi József, hírlapíró, szül. 1876. Előbb a Budapesti Hírlap munkatársa, 1913 óta a Pesti Hírlap közgazdasági szerkesztője. Számos közgazdasági munkát írt. Mint műgyűjtő is igen számottevő. Szép képgyűjteménye van, főleg XVI. és XVII. sz.-beli olasz, holland, flamand és osztrák festők képeiből. Keleti szönyegritkaságokat is gyűjt.

Csillag, I. István, szobrász és éremművész, szül. Budapesten 1881. A budapesti iparművészeti iskolában Kallós Ede és Radnai Béla alatt tanult. Több ösztöndíjban részesült, azután Németországban tett tanulmányutakat. Arcképszobrásszattal, de főleg arcképérem és plakettművészetel foglalkozik. A Műcsarnok 1906. évi tavaszi kiállításán állított ki először.

2. **C. Károly,** zenei író, szül. Pozsonyban. Tanulmányait Pozsonyban és Bécsben végezte. Legnevezetesebb munkája: *Aesthetik der Tonkunst* (Pozsony 1854), amely öszhangzattannal, ellenponttannal, hangszereléstanal és formattanal foglalkozik. Ez a munka a mult század elejének egyik legfontosabb zenei könyve Magyarországon.

3. **C. Károly,** ügyvéd és író, szül. Kishegyesen (Bácsm.) 1862. Cikkei a vidéki lapokban s a Bolond Istókban jelentek meg. Szerkesztette a Szabadkai Hírlapot. Művei: *Költemények* (1886). *Verböczi Aladár különös jogesetei* (1891).

4. **C. Mór,** író és bölcész, szül. Kócsón (Heves m.) 1859. A tanári oklevél megszerzése után mint bérlő gazdálkodott, emellett élénk irodalmi munkásságot fejtett ki. Írt a Petőfi Társaság Lapjába, a Magyarországra és a Nagyvilágba, az Olvasótárba, az Ország-Világba, a Képes Családi Lapokba, a Hölgyek Lapjába és számos vidéki lapba. Önálló művei: *A legszebb*

asszony könyve. Költemények. (Budapest 1862). Balassa Bálint virágénekeiről (u. o. 1890). Sajtó alá rendezte és életrajzi bevezetéssel ellátta Kajdacs József hátrahagyott műveit (1881).

5. C. Róza, operaénekesnő, szül. 1840., megh. Bécsben 1885. A Nemzeti Színháznak, majd a bécsi Operaháznak volt tagja. Itt 1858. lépett fel Meyerbeer «*Profétá*»-jában, melyben a mezzoszoprán szerepet énekelte 1873-ig Cs. ünnepelt kedvence volt a bécsi operaközönségnek. Később a bécsi Zenekonzervatórium tanára lett.

6. C. Teréz*, színművésznő, szül. Dunaadonyban 1862 máj 17.. megh., Budapesten 1925 júl. 10. Korán tagja lett a Nemzeti Színháznak, ahol főleg népszínművekben aratott sikereket. Sokan, többek közt Csiky Gergely is, írtak részére darabokat. 1899-ben a Vígszínház kötelékébe lépett de később ismét visszatért a Nemzeti Színházhoz.

7. C. Zsigmond, szocialista politikus, szül. Budapesten 1846., megh. u. o. 1910. A debreceni kollégium növendéke volt. 17 éves korában beállt a lengyel felkelők közé és végigharcolta a lengyel szabadságharcot. 1874-ben az Általános Munkásbetegségéelyző orvosa s 1893. főorvosa lett és ebben az állásában nagy népszerűséget szerzett. Az 1878. évi árvíz idején több mint harminc ember életét mentette meg, de a hősiességének elismeréséül följánlott kitüntetést visszautasította. 1875 óta résztvett a munkásmozgalomban s a Magyarországi Általános Munkáspártnak hosszú ideig elnöke és vezetőségi tagja volt. Frankl Leóval, Kürschner Jakabbal, Pollitzer Zsigmonddal együtt tevékeny vezetője volt a magyarországi munkásság szervező munkájának. A párt legjobb agitátora volt s május elsejének első ünnepén ő tartott szónoklatot a városligeti aréna előtt összegyűlt 80,000 ember előtt. 1896-ban vonult vissza a munkásmozgalomból. Már 25 éves korában tagja volt Budapest közgyűlésének s 1901-től haláláig szintén törvényhatósági bizottsági tag volt. Gyógyíthatatlan betegsége öngyilkosságba kergette.

Csoda (héb. *nesz, osz, mófész, pele*), oly esemény, amelyet természetes alapon nem tudván megmagyarázni, felsőbb hatalomnak tulajdonítottak. A Cs.-tudomány nem zavarja össze a mítoszszal, mert az utóbbi primitív anthropomorphismus vagy a jelenségek istenségekkel való megismerésére oly módon, hogy azokat emberi tulajdonságokkal ruházták fel; a Cs.-k ellenben a természet jelenségeit egy magasabb hatalom ellenőrzése alá helyezik s a bekövetkező események a Cs.-hit szerint csupán szent eszköznek látszanak magasabb hatalom kezében. Ennélfogva a Cs. a monotheismussal összeegyeztethető, mert már lényegénél fogva monotheistikus. Másrészt az is bizonyos, hogy régi mythosokat gyakran átformáltak a monotheistikus eszme támogatására Cs.-ká. A Biblia szerint Isten több Cs.-t gyakorolt Izráellel, mint minden más néppel (*Exod.* 34. 10; *Josua* 3. 5), de valamennyi közt a legnagyobb Cs. a Szinaj-hegyi kinyilatkoztatás Izrael előtt (*Deuter.* 3. 32—36). A Tóra betűszerinti hívése mindezeknél fogva maga után vonja a Cs.-k hívéseit is. Mégis a Tóra maga súlyt helyez arra az elvre, hogy a Cs.-k

nem annak a dolognak a tanubizonyosságai, amiért rendeltettek. «Ha próféta támad köztetek, aki jeleket vagy Cs.-kat mutat nektek s a jel vagy Cs. elmúlik, de Ő idolatriához akar benneteket vezetni: nem szabad hallgatnotok ilyen prófétákra, mert az Úr, a ti Istenetek próbára tesz benneteket, vajjon igazán szeretitek-e az Urat, a ti Isteneteket» (*Deuteron.* 13. 2—4). A Biblia legrégebb részei egyikének ezen nyílt megállapítása azt tanította már a bibliai zsidóságnak, hogy a Cs.-k nem vallási igazságok, mert igazságtalan esetekben is gyakorolhatók. A Cs.-kat méltán nevezhetni «a hit legkedvesebb gyermeké»-nek. Az Isten mindenhatóságába és gondviselésébe vetett hit a vallásos öntudat bizonyos fokán szükségessé tette a Cs.-kban való hiedelmet, vagyis a természetfeletti segítséget rendkívüli és veszedelmes időkben. A hívó léleknek ennél fogva éppen olyan kevésbé lehetett tagadnia bizonyos Cs.-k lehetőségét, mint Isten abszolút mindenhatóságát. A Talmud a bibliai koron túli Cs.-k lehetőségét pedig kereken tagadta. Szaádja gáon (IX.—X. század) pedig, ámbár a Tóra minden betűjét isteni eredetűnek vallotta, ugyanakkor azt hangsúlyozta, hogy a Biblia igazsága és valóságát csupán az éssen nyugodhat s ahol a Biblia látszólag ellentétben áll az ésszel, ott a szavaknak csupán metaphorikus értelmük van (*Emunosz vé-Déosz* II. 44, 68). Így fogja fel p. o. a kígyónak, Bíliaam szamarának és az angyaloknak beszédeit, amelyek szerinte és más, későbbi vallásbölcsesek, p. o. Abraham ibn Ezra szerint metaphorák. Maimonides hisz a Teremtő abszolút szabadságában, amely Cs.-kat is lehetővé tesz, de a régebbi rabbinikus felfogás alapján ugyanakkor azt is vallja, hogy a Teremtő Isten éppen ezért a Cs.-tevés hatalmát a természetre ruházta át, úgy, hogy a teremtés befejezése után Isten semmi csodatevő változást nem okozott (*Móreh Nebuchim* II. 25, 29 és kommentár *Abot* V. 6-hoz). Gersonides is foglalkozik a Cs.-kal *Milchámosz* c. művében s az isteni belátásra ruházta azt, mely előre megállapította az ember sorsát, de tagadja a Cs.-tevést saját korában. Maimonides szerint a mózesi törvényekben való hit magában a Sinai-kinyilatkoztatásban, nem pedig Mózes Cs.-tételeiben találja magyarázatát. A magia és boszorkányosság Cs.-it s az azokban való hitet úgy Maimonides, mint Albo elvetik. Ez annál fontosabb, mert a kettőjük ideje közt élő Aquinói Tamás, a scholasztikus filozófia legtekintélyesebbje hisz azokban s a veszedelmes hit kötelezővé tétele a közép- és újkorban éppen az ő fejtegetésein alapul. Éppen ezért van fontossága annak, hogy Albo József, a XIV. századi toledói rabbi és vallásbölcész, Spinoza egyik legfontosabb elődje, kereken elveti a babonákon alapuló Cs.-kat. A hétköznapi élet «Cs.-it» a rabbik nyíltan többre tartják a bibliai Cs.-knál: «Nagyobb Cs. az, ha egy beteg veszedelmes betegségétől megszabadul, mint az, ami történt akkor, amikor Chananja, Missel és Azarja megszabadultak a tüzes kemencétől» (*Nedárim* 41a); a nagy nyomorban élő család támogatás útján való megszabadítása pedig nagyobb Cs., mint Izrael szabadulása a Veres-tengeren (*Peszáchim* 118a).

A középkori zsidó exegéták és vallásbölcsesek ugyanabban az időben, midőn a kereszténység Cs.-i napirenden voltak, igyekeztek a zsidó mult Cs.-inak természettudományi magyarázatot adni s oly közel hozni a természethez azokat, amennyire csak lehetséges volt. Teljesen önkényes a zsidóságtól elszakadt Pál apostolnak az az állítása, hogy «a zsidók jeleket (csodákat) keresnek, a görögök bölcsességet», (I. *Korinth.* I. 22), mert a zsidó vallás exponensei és reprezentálói ezt nemcsak hogy nem tették, főleg Pál idejében, hanem éppen az evangéliumok karolják fel a Cs.-kat; azok a Cs., amelyeket a zsidók hittek vagy nem bolygattak, a régmúlt hagyományai voltak csupán. A Cs.-k, amelyeket a rabbik mellőztek s amelyeket zsidórészről senki sem keresett vagy várt, még kevésbé tanított, éppen az esszéus-chászideus Jochannanál (*Keresztelő János*) kelnek új életre s az Új-Testamentumnak és kereszténységnek két évezreden át fő alkatelemei lettek. A zsidóság ezen egész időn belül vallásával soha sehohsem volt akadály a legszabadabb természettudományi felfogásnak (I. *Kereszténység és zsidóság viszonya* címszót.) Maga a Talmud a régebbi, tehát évezredek hagyományokon alapuló Cs.-kat már teljesen allegorikus értelemben fogja fel és leiktatta azta felfogást, hogy a Cs.-kat a hit támogatására felhasználni nem szabad. Amidőn pedig a XVIII. sz.-ban Mendelssohn a Bonnettal való vitája alkalmával az utóbbinak ama érvelését, hogy az Új-Testamentum csodái a kereszténység igaza mellett bizonyítanak, elvetette, egyszersmind nyugodtan válaszolhatta a zsidóság és zsidó vallás nevében, hogy Cs.-kat bármely vallás támogatására fel lehet hozni, de velük a vallás igazát bizonyítani nem lehetséges. A modern zsidó bibliai kutatás természetesen a Cs.-kat részint metaphoráknak fogja fel, részint azok teljes természettudományi vizsgálatát tartja szem előtt, megkülönböztetve egyszersmind a különböző elbeszélők objektív leírásait a költői szubjektivitástól.

Irodalom. Kaufman Kohler, Miracles (Jew. Encycl. 1904); Mendelssohn. Gesammelte Schriften III.: Joel. Moses Maimonides (1876); Jahrbuch Das Wunder in seinem Verhältnisse zur Religion (Jüdisches Literaturblatt I.).

Csodarabbi. A chászideus világ rebbé-je, akit caddik-nak hívnak. Caddik igazságot jelent a héber nyelvben, nem csodatevőt. Cs.-k nincsenek, bárha a chászideus zsidóság fantáziájában csodatevőként él a rebbe és számos csodatevőt örökölt meg legendáikban. Mindezt azonban a rajongás és tisztelet túláradásának kell tekinteni. Csodateveleikkel csak az álcodarabbik dicsőkednek, az igazi caddik semmi más, mint egy nagyon szentéletű ember, aki szerény, alázatos és önzetlen. Egész életét a szent könyvekben való búvárkodásnak szenteli, főleg pedig a kabbalisztikában való elmélyedésnek. Aszkétikus életével megközelíti a chászideus világszemlélet emberideálját, aki tisztaságánál fogva leg-hívatottabb arra, hogy Isten előtt a szenvedő emberiség szószólója legyen. Tanácsot és vigasztalást nyújt azoknak, akik hozzáfordulnak (I. *Chászidizmus*) és imádkozik értük, vagy nekik maguknak mondja meg, hogy milyen imával forduljanak az Istenhez segítségért. Némelyik

kaméákat is osztogat, apró pergamentekercseket, amelyek a laikusok számára módfelett misztikusok, mert nem értik a szövegüket. A szöveg azonban rendszerint nagyon egyszerű, legtöbbször semmi egyéb, mint egy-egy bibliai vers összevonása és csak ritkán, az istennév betűinek különféle átírása (I. *Amulettek*). De még attól a rebbé-től is, aki amuletteket ad, távol áll a szélhámoskodás szándéka, mert nem miráculumnak adja a pergament, hanem inkább azért, hogy az Istenhez való felenelkedésre és imádkozásra serkentse a szenvedőt. A caddik legtöbbször nem csak imádkozással és tanácsadással enyhíti a hozzáfordulók gondjait, de igazi emberszeretettel fakadó gyakorlati segítséggel is. A százakra, vagy ezrekre menő zarándokok rengeteg pénzt hagynak a caddik házában, de ez egész óriási jövedelmét a szegényeknek juttatja. Van olyan caddik, akinek udvara több száz embert élmez állandóan, némelyik óriási szabó- és cipész-műhelyeket tart fenn, ahol a szegény ember ingyen ruhát és lábbelit kap. Ez a fejedelmi jótékonykodás természetesen még megnöveli a népszerűségüket, amelyet sokfelé még a keresztény hívők is elismernek. Galiciában, Bukovinában és Lengyelországban még az állam is elismeri a chászideus rebbé-k tekintélyét és olyan tiszteletben részesíti őket, mint az egyházfejedelmeket. A híres belzi rabbinak, aki a háború kitörése után Munkácsra telepedett meg és 1925-ig ott is maradt, a csehszlovák kormány különvonalat adott rendelkezésére, gyakori utazásai alkalmával. És mikor Belzbe végleg visszaköltözött, díszszázadot vezényeltek ki az állomás perronjára és az állami hivatalok küldöttei élén a ruszinszkói kormányzó is megjelent búcsúzásra a kormány megbízásából. Ezt a tekintélyt nem az állása adja meg a Cs.-nak, hanem az egyénisége. A rebbe nincs mindig hivatalos állásban, nem mindig rabbija annak a községnek, ahol működik és lelkeszi funkciókat nem teljesít. Van mégis olyan vidékek, ahol hivatalosan is nagyrabbinak címezik a caddikot. Minthogy némelyik jelentéktelen kisközségben él, az odaáradó zarándokok elhelyezése és fogadása óriási adminisztrációt és udvartartást követel. Az udvartartás élén az intendánsok és titkárok (gabbai-ok és samesz-ok) állanak, ezek állapítják meg az audienciák sorrendjét is. A kihallgatásra jelentkező kvislit (cédulát) kap, amelyre ráírja a maga és apja nevét és kívánságának rövid tartalmát is. A kvitlit visszaadja a bejelentő titkárnak, aki azt a rebbe asztalára helyezi el, mikor a soros zarándokot bevezeti. Az audiencia legtöbbször csak néhány percig tart, de az arándok mégis megnyugodva és vigasztaltan távozik. A legtöbb zarándok szombatira, vagy ünnepra igyekszik a caddikhoz, mert már azt is vigasztalásnak érzi, hogy az istentiszteletken együtt imádkozhatik a szent emberrel. De legszentebb borzongással a közös lakomákat várja, mikor a Szentírást magyarázza a rebbe, messianisztikus legendákat mesél, vagy kabbalisztikus eszméket fejteget. Közben-közben énekelnek, mert örvendezve kell imádni az Istent (I. *Chászidizmus*). A közös lakomák piece de resistance az a mozzanat, amikor a

caddik jelt ad a tányérján maradt ételmaradék (sirájim) kiosztására. Boldog, aki akárcsak egy morzsát kap. Mert ezzel részesévé lesz a rebbe istentiszteleti cselekedetének, aki az asztalát oltárnak, az étkezését szent áldozásnak tekinti. Nagyjában ilyen a «Cs.» élete és hivatása, amit még ezenfelül is elhíresztelnek róla, célzatos és túlzott kitalálás. Magyarország leghíresebb rebbe-jéi a legendás kállói, a leleszi a múlt évszázadban, ez idő szerint pedig a munkácsi és a podolini.

Csongrád, rtv. Cs. vm.-ben, 25,888 lak. A zsidó hitközség 1800 körül alakulhatott, az alapítás pontos idejéről nincsenek megbízható adatok. 1806-ban már a Chevra Kadisa is működött, a temetőben lévő legrégebb sírkő ez évből való. Az ezután való évtizedekben zavartalanul fejlődött és a 40-es évek táján rendszeresítette az anyakönyvezetést. A szabályos ügyvezetésre is ez időben térhetett át a hitközség, mert az első közgyűlési jegyzőkönyvek 1845-ből származnak. Most is fennálló díszes templomát 1854. építette a hitközség tagjainak önként felajánlott adományából. A templomot Austerlitz eperjesi főrabbi avatta fel. A nőegylet 1876., az Ifjúsági Bibliái kör 1912., a Talmud Tóra Büchler Márton főrabbi idejében alakult. A múlt század 60-as éveiben Nobel József állt a rabbinátus élén. Utána Weisz Lázár rabbi helyettes látta el a lelkészi teendőket. Később megint rabbit választott a hitközség Büchler Márton ismert hitszónok személyében, aki a nyolcvanas évektől 1901-ig lelkészkedett Cs.-on. Mikor ez innen Orosházára került, a rabbinikus irodalom egyik legjelesebb művelőjét, dr. Gutmann Mihályt hívta meg a rabbiszékre. Ez itteni stallumát 1908. a budapesti rabbiszeminárium katedrájával cserélte fel és utódjául dr. Bände Zoltánt választották meg. Ezt 1912. a kapesti hitközség nyerte meg főrabbijának és a Cs.-i hitközség gyenge anyagi helyzete miatt azóta sem töltötte be a rabbiállást. A kongresszusi alapon működő és a XXII. községkerületbe beosztott hitközséghez tartozik Csánytelek és Tömörkény is. Régi, bennszülött zsidó már nagyon kevés van a hitközségben, a többséget máshonnan ideszármazottak alkotják. Ezek nagyrésztben kiskereskedők és kisvagyonúak, de fáradhatlanok az áldozatkészségben. A világháborúban is erején felül áldozott a hitközség. 107 tagja vett részt a háborúban, 12 hősi halált halt. A háború egész tartama alatt a Cs.-i hadikórházba került Cs.-i katonákat a hitközség élelmezte. Később a menekültek is, ezeket pénzeséglyben is részesítette. A komünben a hitközségnek egy tagja sem vett részt és a diktatura sok zsidót tüsznek hurcoltatott el. Tragikus emléke a 1923. évi karácsony, mikor a zsidó nőegylet bálja ellen felelőtlen elemek bombamerényletet követtek el, amely egy zsidót, két nemzsidót megölt, 40 zsidót pedig megsebesített. A gyanúsítottakat a rendőrség elfogta, de kellő bizonyítékok hiányában a bíróság fölmentette őket. A gyilkos merénylet fájdalmasan érintette a nemzsidó lakosságot is, amely hagyományosan egyetértésben élt a zsidósággal és anynyira becsülte, hogy sokat a városi és megyei

közigazgatás fontos pozícióba emelt. Néhai dr. Boér Antal a vm. tb. főorvosa volt, dr. Dékány Béla városi főorvos, néhai Holló Adolf városi jegyző, László Ignác, szintén városi jegyző, néhai Farkas Mór, a város mérnöke, Frank Dezső városi állatorvos, dr. Vida Sándor, a hitközség jelenlegi elnöke, tb. vm.-i főügyész. Jelentős szerepet játszottak: Prosz Arnold takarékpénztári igazgató, Wolf Miksa, a Hitelbank főnöke, Tenyő Fülöp állomásfőnök; ma is tevékenykednek: Rosenberg Ede bank- és malomigazgató, dr. Boér Jenő kir. járásbíró, dr. Bük József r.-t. igazgató, Lakos Emil a kereskedők egyletének elnöke, Reichlinger Jenő, az Omke alelnöke, Steiner Illés az U. F. F. R. főnöke, dr. Kis Dezső a munkásbiztosító orvosa, Sebők Miksa állampénztári tanácsos. A Cs.-i Városfejlesztő R.-t.-ot dr. Buck Hermann alapította. A békés együttműködés azóta helyreállt és a hitközség zavartalanul folytathatja a konzolidáció szempontjából is fontos hitéleti működését. Évi bevétele kb. 12,000 P., az egész összeget hitéleti és jótékony célokra fordítja. Sváb Jakabnak 1902. létesített 2000 K.-ás alapítványa elértéktelenedett. A hitközség élén vannak dr. Vida Sándor ügyvéd, elnök; Ausländer Jenő, földbirtokos, alelnök; Reichlinger Jenő gabonakereskedő, pénztáros; Csillag Mór kereskedő gondnok; Klein Ferenc kereskedő, gondnok; Paragó István a Chevra Kadisa elnöke; a Nőegylet dr. Vida Sándorné és a Bibliái Köré Csató József; Berényi Lipót hitoktató, hitközségi jegyző, Glück Jakab főkantor, Reismann Ignác második kantor.

Csorba Géza*, szobrász, szül. Liptóújváron 1892. A háború után jelentkező fiatal művésznemzedék egyik ismert tagja. Budapesten a Képzői művészeti Akadémián tanult, kiállított műve már korán feltűntek, 1922. és 1923. rendezett gyűjteményes kiállításával elismerést aratott. Figurális kompozíciói az antik szobrok formaszépségeire törekszenek. 1928-ban Ady síremlékének országos pályázatán első díjat nyert s a szobor kivitelével is őt bízták meg. K—R. A.

Csorna, nagyk. Sopron. vm.-ben 8322 lakossal. A Cs.-i orth. hitközség 1853. alakult meg. Első rabbija Freuder Náthán volt, aki «Zemach Szóde» címen egy könyvet írt. Templomot mindjárt megalakulása első évében saját erejéből építtetett a hitközség, melynek gyarapodása következtében 1884. a templomot megnagyobbították. 1854-ben két tanerős elemi népiskolát létesített a hitközség, melyben kezdettől fogva magyar nyelven folyt az oktatás. Talmud Tórája, melynek Klein Bernát vezetése alatt állandóan 20 növendéke van, 1883. nyílt meg. Jesivája ugyan nincs, de időközönként a dajen szokott hasonló tanfolyamokat vezetni. A hitközség intézményei: a Chevra Kadis (vezetője Gestetner Ignác), a Bikur Cholim (elnöke Szófér Mózes), a Maszkil-el Dal-egylet, melynek élén Paschkus Károly áll, a Berger Ignácné elnöklete alatt álló nőegylet és a Filler-egylet, melynek Rübner Józsefné és Gestetner Imréné az elnöknői. A hitközség kultúrigényeinek kielégítésére szolgál a nagyértékű könyvtár, mely kb. 5—6000 kötetből áll. Nagyobb ipari vállalkozásokat létesítettek a hitközség tagjai

közül: Frankl Sándor gőzmalmot, Schönberger Károly gőztéglagyárat, Glaser Géza, aki az Eszterházy-féle földszigeti birtokot bérlő, szesz- és «Orient» pótkávégyárat, mely üzemek mind nagyszámú munkást foglalkoztatnak. A hitközs. 31,000 pengős évi költségvetéssel dolgozik s évente nagyobb összeget fordít szociális és filantropikus célra. Kezeli még a hitközség egy Deutsch Samu és neje által létesített 3570 pengős jótékony célú alapítványt. Anyakönyvi területéhez tartoznak: Farád, Bősárkány, Acsalag, Barbacs, Maglóca, Dör, Szovát, Bágyog, Rábacsanak, Egyed, Arpás, Bodóhely, Rábapordány. Lélekszáma 910, családok száma 197, adófizetők 171. Foglalkozás szerint: 15 nagykereskedő, 2 gazdálkodó, 82 kereskedő, 4 ügyvéd, 1 köztisztviselő, 5 nagyiparos, 3 orvos, 14 magántisztviselő, 6 vállalkozó, 28 iparos és 11 magánzó. A hitközség 72 tagja vett részt a világháborúban s 19-en estek el. A kommunizmus alatt Glaser Ferenc dr. ügyvéd halt martirhalált. A hitközség vezetősége: Deutsch Mór elnök, Berger József pénztáros, Paschkus Károly és Fleischmann Izidor gondnokok, Hoffmann Jakab, Halász Manó dr., Weisz Mátvás, Rehberger Márton előljárásági tanácsosok, Kohn Farkas főrabbi, Klein Bernát rabbihelyettes, Deutsch József jegyző. Van ezenkívül egy 40 tagból álló képviselőtestületi bizottság.

Csukási Fülöp, tanügyi író. Számos tankeönyvén kívül önálló művei: *A héber nyelvoktatás jelentősége, terjedelme és methódikája az interconfessionalis nép- és polgáriiskola hitoktatásában* (Budapest, 1890); *Majmuni és kora* (Egyenlőség, 1885); *A zsidók története*. Szerkesztette a Magyar Országos Tanítóegyesület Ertesítőjét 1875-től.

Csukási József, író és szerkesztő, szül. Győrött 1841., megh. Budapesten 1891. Írt verseket, novellákat, regényeket, fordította Barus, Mirza-Schaff stb. műveit. Munkatársa volt a *Divatcsarnok*, *Koszorú*, *Fővárosi Lapok*, *Magyarország és a Nagyvilág*, *Budapesti Szemle*, *Ország-Világ*, *Borsszem Jankó* stb. lapoknak. Szerkesztette az *Ország-Világot*, *Pesti Hirlapot*. A *Budapesti Hirlap* egyik alapítója s haláláig szerkesztője volt.

Csurgó, nagyk. Somogy vm.-ben, 4724 lakossal. A zsidó hitközséget Mayerhofer Salamon földbirtokos a XIX. sz. elején és 1827. a Chevra Kadisát alapította. Mayerhofer 53 éven át volt a hitközség és Chevra vezetője (megh. 1880.). 1859-ben választották meg Löwi Sámuel, az első rabbit, aki haláláig, 1874-ig működött. Utódja dr. Lichtstein Lajos volt, aki 1885. halt meg. A későbbi rabbik legtöbbje nagynevű egyéniség volt. Itt működtek: dr. Schreiner Márton (1887—91), dr. Venetianer Lajos (l. o., 1892—96), dr. Wellesz Gyula (l. o., 1898—1900), dr. Vágvölgyi Lajos (l. o., 1906—07). 1840-ben templomot építettek. 1850-ben 2 tanterovvel működő 6 osztályú elemi iskolát létesítettek, amelyben 1868. rendszeresítették a magyar nyelvet. Ugyancsak 1850. alakult meg a Nőegylet, amelynek 50 tagja van és Schlesinger Jakabné vezetésével működik. A világháborúban Cs.-ról 48-an, a környékbeli falvakból 16-an katonáskodtak. A hősi halottak

száma 13. A háborút követő zilált állapotok következtében a Cs.-i zsidók közül 1919 szept. havában 7-en estek áldozatul a felelőtlen elemek garázdálkodásának. Az áldozatok neve: Szabó Lipót tanító, dr. Kasztl Jakab ügyvéd, Reményi Béla kereskedő, Sugár Ármin a villamosüzem vezetője, Armuth Dezső könyvelő, dr. Dohány Jenő járárbírói jegyző és Molnár János zákányi fűtőházi főnök. A hitközség kongresszusi alapon áll és a IX. községkerülethez tartozik. A kültagokkal együtt lélekszáma 307, családszám és adófizető tag 65. Foglalkozásuk: 55 kereskedő, 7 iparos, 6 gazdálkodó, 6 ügyvéd, 5 munkás, 4 magántisztviselő, 2 köztisztviselő, 2 vállalkozó, 2 tanító, 2 magánzó, 1 orvos és 1 mérnök. 5 munkanélküli és 4 közadakozásból él. A hitközség évi költségvetése 5215 pengő, amely összegből 600 pengő filantróp és szociális célokat szolgál. Anyakönyvi területéhez tartoznak a Cs.-i járás összes községei. Nagybirtokok tulajdonosai: Mayerhofer Ödön (5600 hold) és Meller Henrik (4000 hold). A hitközség mai vezetősége: dr. Goldberger Ödön elnök, dr. Kaszás Ödön al-elnök, dr. Kovács Henrik és Erdős Arnold templongondnokok, Schön Gyula pénztárnok, dr. Traubermann Zoltán ellenőr, dr. Jünket Elek iskolaszéki elnök és Fried Sámuel anyakönyvvezető rabbihelyettes.

Csuz (Cuz. Cs.-Szl.), nagyk. Komárom vm.-ben, 1895 lakossal. A zsidó hitközség alapításának pontos ideje ismeretlen, de kb. 250 évvel ezelőtt létesült. 1840 körül alapították az elemi iskolát, melynek 30 tanítványa van és Blumenthal Lipót tanító vezetésével működik. 1878-ban építették a templomot. Egyéb intézmények: Chevra Kadisa, Talmud-Tóra és Jesiva. A hitközség birtokában levő alapítványok: Ehrenfeld Ignác és Simon (1917) talmudtanulók támogatására, Honig Dávid (1920) a tórananulók fejlesztésére. A hitközség orthodox alapon áll. Lélekszáma 250, családszám 75, adófizető tag 60. Foglalkozásuk: 35 kereskedő, 14 gazdálkodó, 8 iparos, 6 vállalkozó, 6 magántisztviselő, 4 vendéglős, 2 orvos, 1 tanító és 3 magánzó. 4 közadakozásból él. A hitközség évi költségvetése 50,000 ékorona, amely összeg nagyrészt filantrópikus és szociális célokat szolgál. Anyakönyvi területéhez tartoznak Kürt, Für, Jászfalu és Szemer községek. A háborúban 35-en katonáskodtak, akik közül 7 hősi halált halt. Nagyobb földbirtokok tulajdonosai: Weisz Ödön és Honig Ödön. A hitközség mai vezetősége: Fürst Leó rabbi, Weisz Ödön elnök, Markstein Miklós alelnök, Honig Ödön pénztárnok, Herzog Mór templongondnok.

Cukor Morris, ügyvéd New-Yorkban, szül. Magyarországon 1869. Tanulmányait a new-yorki egyetemen végezte. A magyar követség és a new-yorki főkonzulátus ügyésze. Tagja sok politikai és pénzügyi testületnek. B. S.

Curasz hamatbea (h.). *A pénz képe*. A régi vallásos rabbi idolatriát láttak a pénz bálványozásában és a kép veretét is bálványnak tekintették. Ezért soha meg sem nézték. Még ma is mondják: Az igazi jámbor rabbi nem ismeri a C.-t. De most már inkább azt értik alatta, hogy nem pénzsóvár. F. M.

Cur Jiszróel (h.). Izráel szirtje. A reggeli téflló (l. o.) előtt mondott áldás kezdete.

Czigány Dezső*, festő szül. Budapesten 1883. Tanulmányait Budapesten az Iparművészeti iskolában kezdte, utána ösztöndíjjal Münchenben és Párisban végezte. Párisban a Salon des Independants kiállításain állított ki sikerrel, úgyhogy nevezett Salon tiszteletbeli tagjává választja. A Műcsarnokban az 1902. kiállításán vett részt először egy önarcképével, de azóta is szerepelt ott arcképekkel, csendéletekkel, aktokkal, továbbá tájképekkel. Kiállította a Miénk 1908. kiállításán *Ady Endre* arcképét, mely egyik legismertebb munkája. Gyűjteményes kiállításai is voltak. Egyszerű, nagyvonalú barnás tájképeit legutóbb (1928) színes, bár formákban egyszerű nizzai tájai váltották föl. Kiállított Párison kívül Münchenben, Rómában és Berlinben. A Műcsarnok 1915/16. téli kiállításán az Erzsébetvárosi Kaszinó díját nyerte el.

F. B.

Czitron Lázár, ügyvéd és publicista, szül. Marosvásárhelyen 1887. Számos cikke jelenik meg erdélyi lapokban, egyik vezetője a helyi cionista szervezetnek. Iskolaszéki elnök és a hitközség alelnöke.

Czóbel I. Béla*, festő, szül. Budapesten 1883. Nagybányáról indult ki, 1905 óta külföldön élve különösen a párisi posztimpreszcionizmus (Matisse) hatása alatt alakult ki a természet benyomásait egészen a primitívségig leegyszerűsítő stilizáló művészete. A háború kitörésekor Hollandiába költözött, 1920 óta Berlinben élt, újabban Párisban. Itthon a Műcsarnokban állította ki először egy arcképét, azután a Könyves Kálmánban, a

Művészházban, ismételten a Nemzeti Szalonban. Külföldi tárlatokon állandóan szerepelt. Munkáiból számos külföldi múzeum vásárolt, így az amsterdami, stettini múzeum, a berlini Kupferstich-Kabinett, úgyszintén számos nagyobb magángyűjtemény. A budapesti Szépművészeti Múzeumban *Fekvő leány* c. olajfestménye és több litografiája képviseli. Olajfestményein kívül kitűnő vízfestményeket, pasztelleket, továbbá litografiákat és színes rézkarcokat is készít.

F. B.

II. C. Ernő, tanár, szocialista politikus, szül. Budapesten 1885. Középiskoláit s az egyetem filoz. fakultását u. o. végezte s miután magyarnémet szakos középiskolai tanári oklevelet és doktorátust szerzett, a fővárosnál lett tanár, egyszersmind a szocialista pártban, annak kulturális osztályán és lapjainál fejtett ki munkásságát. Több cikke jelent meg a Szocializmusban, a Huszadik Században, a Grünberg-féle Archiv f. Gesch. des Socialismusban és más lapokban. Első volt, aki Berzevicey Gergelyt, az első magyar tudományosan képzett közgazdászt való színben mutatta be. A háborút végigszolgálva a forradalmak alatt a főváros tanügyi osztályában töltött be vezető pozíciót, majd a diktatúra alatt bécsi követé is kinevezték. Ezek miatt bíróság elé állították 1920. és C.-t jogerősen felmentették, de utána internálták. Később C. mint cserefogoly Oroszországba ment, ahol Moszkvában a Marx-Engels Intézet óriási könyvtárának egyik igazgatója lett. Több tudományos, főképp a szocializmus bibliográfiájára s Marx életére vonatkozó művet írt németül és oroszul. Sok francia munkát fordított magyarra.

S. R.